

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 316.347:316.443(497.4Litija)"1868/1881"

Prejeto: 30. 9. 2011

Igor Gardelin

podiplomski študent zgodovine na UP FHŠ Koper, Dolnja Bitnja 1, SI-6255 Prem
e-pošta: igor.gardelin@gmail.com

Okrajno glavarstvo Litija v obdobju ustavovernih glavarjev v luči časopisnih virov med letoma 1868 in 1881

IZVLEČEK

Po letu 1859, ko je v Habsburški monarhiji padla absolutistična državna ureditev in je nastopila ustavna doba, so bili v avstrijski polovici države po načelu delitve sodstva od uprave leta 1868 ustanovljeni okraji. V posameznih kronovinah so bili ustanovljeni okraji, ki jim je načeloval okrajni glavar. V litijskem okraju je bilo obdobje od ustanovitve do leta 1881 zaznamovano z nemškoliberalnimi okrajnimi glavarji, ki so pogostokrat prihajali v konflikt s tamkajšnjim slovenskim prebivalstvom. Boj med slovenskim in nemškim taborom se je odražal na politični, socialni, narodnostni in verski ravni, vse dokler niso nemški liberalci izgubili oblast na državni ter deželni ravni. Z imenovanjem Slovencev na čelo dežele Kranjske in litijskega okrajnega glavarstva v začetku osemdesetih let pa je zapihal nov veter, ki je iz okraja in dežele odpihnil nemško prevlado.

KLJUČNE BESEDE

Litija, okrajno glavarstvo, Julij Fränzl-Vesteneck, Luka Svetec, narodnostni boj, ustavoverci, nemški liberalci

ABSTRACT

THE DISTRICT ADMINISTRATION OF LITIJA IN THE PERIOD OF CONSTITUTIONALIST GOVERNORS ACCORDING TO NEWSPAPERS BETWEEN 1868 AND 1881

After 1859, when the absolutist regime in the Habsburg Monarchy fell and gave way to the age of constitution, the Austrian half of the state saw in 1868 the establishment of districts in compliance with the principle of separation of judiciary from the administration. Individual crown provinces established districts which were placed under the rule of district governors. In the district of Litija, the period from its establishment to 1881 was marked by German liberal district governors who would often come into conflict with the local Slovenian population. The struggle between the German and Slovenian side reflected on political, social, national and religious level, until the German liberals lost both state and provincial power. The placement of Slovenes at the helm of the province of Carniola and Litija's district administration in the early 1880s brought about a new wind of change which blew away German supremacy.

KEY WORDS

Litija, district administration, Julius Fränzl-Vesteneck, Luka Svetec, national struggle, constitutionalists, German liberals

Uvod

Habsburška monarhija je v drugi polovici 19. stoletja doživela številne spremembe na političnem, upravnem in narodnostnem področju. Na deželnem nivoju so bili v 60. letih ponovno ustanovljeni okraji z okrajnim glavarjem na čelu, med njimi je bil na novo ustanovljen tudi okraj s sedežem v Litiji. Slovenski in nemški politični tabor, ki sta se oblikovala v tistem času, sta delovala tudi na lokalnem področju, saj so bili poleg politično-upravnih okrajev vzpostavljeni tudi volilni okraji. V trinajstletnem obdobju od ustanovitve do leta 1881 so bili okrajni glavarji v Litiji iz nemškoliberalne oz. ustavoverne stranke. Zaradi svojih stališč, ki so bila nenaklonjena slovenskim narodnostnim zahtevam, so pogostokrat prihajali v spore s tamkajšnjim slovenskim prebivalstvom. Medtem ko so želeli Slovenci enakopravnost ter jezikovne pravice, je nemški tabor vztrajal pri ohranitvi obstoječega vodilnega položaja ter ohranitvi oz. utrditvi nemške kulture na Kranjskem. V litijskem okraju boj med obema taboroma ni potekal le na verbalni ravni, ampak je prišlo tudi do sporov, fizičnih spopadov, številnih afer, škandalov, incidentov in goljufij pri volitvah, kar je obremenjevalo odnose med slovensko in nemško stranjo, ki jo je v Litiji poosebljal okrajni glavar. Teža dogodkov iz litijskega okraja je bila takšna, da so o njih redno poročali takratni časopisi ter širili novice izven okraja.

Glavna vira takratnega dogajanja sta bila časopisa *Slovenski narod* in *Slovenec*. Prvi je bil mladostno slovensko liberalno glasilo, ki je od leta 1868 najprej trikrat tedensko izhajal v Mariboru, od leta 1872 pa je izhajal v Ljubljani in je leta 1873 postal dnevnik.¹ Drugi, *Slovenec*, pa je bil časnik političnega katolicizma (staroslovencev), ki je izhajal od leta 1873 trikrat tedensko v Ljubljani in je bil protiutež liberalnemu *Slovenskemu narodu*.²

Litijski primer je zanimiv, ker pokaže, kako so se odvijala nasprotja med slovenskim in nemškim taborom v obdobju, ko so se »Kranjci« razdelili na Slovence, ki so bili v večini in so v glavnem živeli na podeželju, in Nemce, živeče večinoma v mestih, ki so predstavljali vodilni sloj v avstrijskem delu monarhije in v posameznih deželah. Tudi v okrajnem glavarstvu, kot je bilo litijsko, so bili v sedemdesetih letih 19. stoletja na čelu nemško-liberalni okrajni glavarji, ki so bili Slovincem zelo nenaklonjeni in so si v deželi, kjer so slednji predstavljali večino, prislужili njihov prezir, če ne celo sovraštvo. Primer na mikroravni namreč pokaže, da so se morali Slovenci tudi na lokalnem nivoju boriti proti nemškemu taboru, ki je bil v določenem smislu v prednosti, da so se lahko oblikovali kot narod. Najbrž je ta občutek

ogroženosti povzročil pospešek slovenskega narodnega razvoja tudi na podeželju in v trgih, kjer se je bil boj med dvema narodnima idejama.

Ker so časniki že a priori in po sami naravi subjektivni in nagnjeni k poročanju v korist svoje strani, bo naloga predvsem prikazovala, kakšen odmev je imelo ravnanje nemško-liberalne strani v časnikih nasprotne, slovenske strani.

Nastanek okraja Litija

Okraj Litija je bil skupaj z ostalimi okraji na Kranjskem in v ostalih deželah v avstrijski polovici cesarstva ustanovljen leta 1868, potem ko se je po letu 1859, ki je bilo zaznamovano s porazom Avstrije proti Franciji in Sardiniji ter koncem absolutizma, začela nova ustavna ureditev države, ki je terjala preureditev celotnega sistema oblasti. Predlogi za reforme so se oblikovali od leta 1863, eno glavnih načel pri oblikovanju okrajnih glavarstev pa je bila ločitev sodne in upravne funkcije. Osnova je bila ideja, da bi z nekaterimi popravki ponovno vzpostavili okrajna glavarstva, ki so delovala že med letoma 1850 in 1854, vendar z nekaterimi popravki, saj so npr. želeli, da bi se sodni okraji (ki so bili sicer manjši) pokrivali z novimi upravnimi okraji. Tako je bila leta 1864 predlagana razdelitev Kranjske na 11 okrajev, torej enega več kot prej, pri čemer je bil ustanovljeno novo okrajno glavarstvo s sedežem v Litiji. Prej je bilo namreč v Trebnjem. Politične okrajne oblasti so bile preimenovane v okrajna glavarstva šele pozneje, pred tem so jih imenovali okrajni uradi. Do takrat v trgu Litija še ni bilo državnih uradov, zato je bilo treba prostore zanje dobiti na novo. Primeren prostor so našli nedaleč od litijske železniške postaje na posestvu gospostva Ponoviče, kjer je bil takrat mešani okrajni urad, zato je bil iz praktičnih razlogov prostor prikladen tudi za urade okrajnega sodišča in okrajnega glavarstva.³

Leta 1867 je bila na Kranjskem uvedena uredba o reformi politične uprave, ki jo je cesar Franc Jožef odobril 11. januarja 1867, po njej pa so 10. marca istega leta prenehali z delovanjem mešani okrajni uradi, z delom pa so pričele nove sodne in upravne administrativne oblasti. Okrajne predstojnike je imenoval državni minister; okrajne komisarje, okrajne sekretarje in uslužbenice pa deželni predsednik. V Litijo je bil za okrajnega predstojnika imenovan grof Aleksander Auersperg, kasnejši litijski okrajni glavar Janez Pajk pa za okrajnega predstojnika v Ljubljani.⁴

Po sprejetju temeljnega zakona o sodni oblasti in ločitvi pravosodja od uprave, ki je bil sprejet na pobudo nemškoliberalnih poslancev v dunajskem državnem zboru konec leta 1867 in ga je cesar pod-

¹ *Enciklopedija Slovenije* 12 (Slovenski narod), str. 48.

² *Enciklopedija Slovenije* 11 (Slovenec), str. 295.

³ Žontar, *Obnovitev okrajnih glavarstev*, str. 437–445.

⁴ Prav tam, str. 450–452.

Grad Ponoroviče na razglednici, odposlani leta 1899. V poslopju gospostva so bili prvi uradi litijskega okrajnega glavarstva (Brilej, Pozdrav iz Litije, str. 27).

pisal 19. maja 1868, je bila vpeljana reforma v vseh ostalih deželah monarhije, okrajne oblasti pa so bile 10. junija 1868 preimenovane v okrajna glavarstva. Z manjšimi popravki se je takšna upravna razdelitev dežele ohranila še po razpadu Avstro-Ogrske v novi, jugoslovanski monarhiji.⁵

Uradno osebje okrajnega glavarstva, kot so bili okrajni glavar, okrajni komisar, okrajni adjunkt, okrajni zdravnik, okrajni sekretar, kanclist, uradni sluga in služitelj, je bilo zadolženo za številne naloge. Najpomembnejše so bile pospeševanje osnovnega šolstva, upravljanje z javnimi cestami ter skrb za javno varnost z nadzorom nevarnih članov družbe, izvedbo nočne straže ter nadzorom nad točilnicami. Za zagotavljanje reda in miru pa je imel okrajni glavar na voljo tudi žandarmerijo.⁶

Eden od snovalcev reforme deželni predsednik baron Alexander Bach je ob ustanovitvi okrajev poudaril, da bodo morali biti uspehi delovanja okrajnega glavarstva vidni zlasti navzven, torej v neposrednih in živahnih stikih s prebivalstvom. Velik pomen je namreč pripisoval odnosu organov okrajnega glavarstva do prebivalstva, ki se mora kazati s samoumevno vljudnostjo in ustrežljivostjo. Še posebej naj bi ta načela prišla do izraza v uradnih zadevah s slovenskim prebivalstvom, do katerih naj bi bili uradniki pravični in bi z njimi poslovali v slovenščini – v slovenskem jeziku naj bi z njimi poslovali ustno, pisne vloge v slovenščini pa bi morale biti rešene v istem jeziku. Dolžnost uradnikov

okrajnega glavarstva, katerih znanje slovenščine naj bi bilo samoumevno, naj bi bila ta, da bi si z vso resnostjo prizadevali za izpolnjevanje načel o rabi slovenskega jezika.⁷

Politično dogajanje v drugi polovici šestdesetih let 19. stoletja ter slovenski in nemški politični tabor

Z ustavno ureditvijo, kot jo je predvideval februarški patent leta 1861, je bil za volitve v deželne zbore vzpostavljen zapleten volilni sistem. Volivci so bili razdeljeni v štiri kurije oz. skupine: veleposestnike, trgovske zbornice v mestih, mestne volivce in podeželske volivce, za vse pa je veljal premoženjski cenzus. Vsaka kurija je nato pošiljala poslance v dunajski državni zbor, takšen sistem kurij pa je v deželnem zboru preferiral veleposestniški in meščanski sloj, ki so ga večinoma predstavljali Nemci. Po februarškem patentu je bil predstavnik državne uprave v deželi deželni predsednik, glavni organ deželne avtonomije pa deželni zbor.⁸

Slovenščina na Kranjskem je v tem času začela prodirati kot uradni jezik in začela počasi izpodrivati nemščino. Slovenski kandidati so namreč zmagali v večini mest in trgovinski zbornici ter prevladali v deželnem zboru. Na pobudo nemških liberalcev, ki so od pomladi 1867 prevladali v državnem zboru, je prišlo do preklica konkordata in ponovnega državnega nadzora nad cerkvijo in šolstvom. Sprejeti so bili številni zakoni npr. o ena-

⁵ Prav tam, str. 451–452.

⁶ Prav tam, str. 438, 452.

⁷ Prav tam, str. 452–453.

⁸ Vodopivec, *Od Poblinove slovnice*, str. 72–73.

kosti pred zakonom, svobodi govora in združevanja in o kazenskem postopku, ki so omogočili bolj liberalen sistem v avstrijski polovici monarhije. Temeljni državni zakon o splošnih pravicah državljanov je v 19. členu določal narodno in jezikovno enakopravnost, vendar je zaradi njegove nejasnosti prišlo do številnih zapletov pri njegovem izvajanju. Leta 1869 je bil sprejet nov osnovnošolski zakon, ki je šolo odvzel nadzoru duhovščine, moderniziral šolstvo in uvedel šolsko obveznost. Po novem so šolski sveti v posvetovanju z občinami odločali o šolskem jeziku, kar je pomenilo, da je slovenščina postala učni jezik na Kranjskem. Preključno konkordata ter novi liberalni zakonodaji, ki so ji rekli tudi »decembrska ustava«, je nasprotovala slovenska duhovščina. Na volitvah marca 1867 je nastopila z geslom »vse za vero, cesarja in domovino«. V slovenski narodni program je vključila še obrambo katoliških načel in se v državnem zboru proti nemškim liberalcem povezala s tirolskimi klerikalci. Kot posledica klerikalizacije narodne politike so svobodomiselnimi (liberalni) štajerski Slovenci leta 1869 v Mariboru ustanovili časopis *Slovenski narod*, ki je postal glasilo narodnjakov. Leta 1872 se je njegovo uredništvo preselilo v Ljubljano, istega leta pa je začel izhajati tudi katoliški časopis *Slovenec*. Slovenski liberalci so se zavzemali za »močno in svobodno Avstrijo«, saj so bili mnenja, da lahko le ta uspešno brani Slovence pred italijansko in nemško nevarnostjo. Nasprotovali so dualizmu, zagovarjali federalizem, podpirali sodelovanje z drugimi slovanskimi in posebej južnoslovanskimi narodi, oba slovenska tabora pa sta imela za glavni cilj Zedinjeno Slovenijo. Zanimivo je, da so priznavali povezanost katoliške cerkve s slovenskim narodom, kar je v nasprotju z liberalnimi načeli, saj so zagovarjali iskanje kompromisa tudi na račun načel, kar jim je kasneje škodilo pri verodostojnosti in političnem ugledu.⁹

Vse do prve polovice sedemdesetih let je slovenski tabor ne glede na notranje delitve nastopal enotno proti Nemcem in nemški politiki. Veljalo je, da na Slovenskem obstajata dva tabora oz. stranki – narodna oz. slovenska ter nemška. Nemški tabor je zavračal oznako »narodni« ter se razglasil za liberalnega, antiklerikalnega in zvestega ustavi. V tem duhu so Nemci v Ljubljani leta 1868 ustanovili Ustavoverno društvo (Verfassungsverein) ter začeli izdajati časopis *Laibacher Tagblatt*, ki je usahnil leta 1880. V njihovi stranki so bili uradniki, trgovci, obrtniki, na podeželju tudi gostilničarji in lokalni veljaki, imela pa je tudi precej Slovencev. Od začetka njihova stališča niso bila skrajna, s porastom slovenskega množičnega gibanja, ki se je manifestiralo na taborih, pa so naraščale napetosti, ki so pripeljale tudi do fizičnih spopadov.¹⁰

Med letoma 1868 in 1869 sta se na Kranjskem oblikovali dve poglavitni politični stranki. Ustavoverno društvo (Konstitutioneller Verein), ki je nastalo iz nemškega liberalnega tabora, in društvo Slovenija. Ustavoverno društvo je bilo ustanovljeno 7. julija 1868. Na ustanovnem sestanku je bilo 138 ljudi, glavni člani pa so bili Josef Suppan (predsednik), Karl Deschmann (Dežman), Adolf Schaffer, Friederich Kaltenecker, Robert Schrey, Trpin, Franz Dimitz, Friederich Keesbacher in Raimund Pirker. Stranka ni imela podpore med večinom slovenskim podeželskim prebivalstvom Kranjske, ampak le v mestih, kjer je bilo veliko nemškega prebivalstva.¹¹

Ustavoverci so imeli med letoma 1869 in 1882 v rokah ljubljanski občinski svet, leta 1873 so dosegli prepričljivo zmago na prvih neposrednih volitvah v dunajski parlament, leta 1877 pa so zmagali na deželnozborskih volitvah ter imeli na Kranjskem absolutno nemškoliberalno prevlado do naslednjih parlamentarnih volitev leta 1879.¹² Po padcu nemškoliberalne vlade na Dunaju so Slovenci na državnozborskih volitvah osvojili večino v vseh volilnih okrajih na Kranjskem.¹³ Kranjski deželni predsedniki Aleksander Auersperg, Sigmund Conrad pl. Eybesfeld, Karel Wurzbach, Bohuslav Widmann, Franc Kalina in drugi so bili vse do prihoda Andreja Winklerja leta 1880 Slovincem nenaklonjeni.¹⁴

V volilnem programu na kranjskih deželnozborskih volitvah so se ustavoverci zavzemali za dokaj široko zastavljen program: za utrditev svobode, nasprotovanje federalizaciji države in programu Zedinjene Slovenije, želeli so neposredne volitve v državni zbor, enakopravnost narodov in jezikov ter veroizpovedi, reformo gospodarstva in davkov ter zmanjšanje stroškov za vojsko in njeno reformo.¹⁵

Nacionalna podlaga ustavoverne stranke sprva ni bila nemška. Ker pa so njeni meščanski volivci prevzeli nemško nacionalno zavest, se je stranka preoblikovala v nemško. Nemci so glede narodne pripadnosti zagovarjali svobodno odločitev, Slovenci pa so narodno pripadnost utemeljevali na maternem jeziku. Primer »izbire narodne pripadnosti« je Karel Dežman, ki je bil sprva v slovenskem taboru, kasneje pa je prestopil v nemškega. Takšni ljudje so si s slovenske strani prislužili ime »nemškutarji« in »narodni izdajalci«, za Nemce pa so ti bili »do Nemcev prijazni Slovenci«.¹⁶

Ljudje, ki jim je slovenski tabor dal etiketo »nemškutar« oz. »nemčur«, pa so bili mnenja, da se nikakor niso odpovedali svojemu slovenskemu izvoru in jeziku. Še naprej naj bi skrbeli za svoje slo-

11 Matič, *Nemci v Ljubljani 1861–1918*, str. 75, 91.

12 Prav tam, str. 105.

13 Melik, *Volitve na Slovenskem 1861–1918*, str. 215.

14 Matič, *Nemci v Ljubljani 1861–1918*, str. 105.

15 Prav tam, str. 107.

16 Pančur, *Začetek ustavne dobe*, str. 27–28.

9 Prav tam, str. 80–84, 86, 88.

10 Prav tam, str. 85–86.

vensko poreklo, le da z naslonitvijo na nemško kulturo, ki lahko »edina zagotovi slovensko kulturno napredovanje«, in se še niso zavedali nevarnosti ponemčevanja.¹⁷

Ustavoverna stranka je bila sestavljena dokaj heterogeno. Združevala je vse od nemških nacionalistov, svobodomislecev pa do zmernih elementov ter nazorsko in socialno konservativnih ljudi.¹⁸

Med letoma 1868 in 1871 so Slovenci začeli z javnimi zbiranji na prostem, t. i. tabori, na katerih so zahtevali izpolnitev programa Zedinjene Slovenije. Največ ljudi, in sicer 30.000 se je zbralo na taboru 19. maja 1869 v Vižmarjih.¹⁹

Laibacher Tagblatt je taboro opisoval kot zborovanja zmanipuliranih neizobraženih in nerazgledani kmetov, ki gredo na tabor le zato, ker jim je tako ukazal župnik s prižnice.²⁰

Obdobje okrajnega glavarja Auersperga in incident na Jančah in v Vevčah

Ob začetku množičnih zborovanj leta 1868 je prišlo do spremembe volilnega reda dežele Kranjske. Temeljal je na načelu koristi oz. interesov veleposestnikov, mest, obrtnikov in kmečkih občin. Čeprav je bilo stališče časopisa *Slovenski narod*, da bi bilo bolje, če bi se volilo po splošni in enaki volilni pravici, se to ni zgodilo. Tretji člen deželne ustave je bil spremenjen tako, da je bila Litija v skupini s trgi, kot so Mengeš, Vače, Bela Peč, Mokronog, Radeče in Turjak med tistimi, ki so izgubili volilno pravico z obrazložitvijo, da nimajo posebne »obrtinje« ter imajo majhno število prebivalcev.²¹

V tistem času je bil okrajni glavar v Litiji grof Aleksander Auersperg. V očeh Slovencev je bil »hud fevdalec«, aristokrat in birokrat, ki se je najbolj zameril zaradi dogodkov na Jančah in v Vevčah.²² Kranjski veleposestniki so grofa Auersperga izvolili v deželni zbor namesto grofa Karla Coroninija, ki je odstopil.²³

Javno izražanje narodnih zahtev je pripeljalo do enega večjih incidentov med slovenskim narodnim taborom – t. i. »narodnjaki« in nemškim taborom oz. »nemškutarji«. Zgodil se je 23. maja 1869 v krajih Vevče in Janče, ko je *Deutsche Turnverein* oz. t. i. turnerji organiziral shod na Jančah kljub vnaprejšnjim opozorilom s strani tamkajšnjih kmetov. Ti naj bi bili razburjeni, ker so na vižmarskem taboru slišali, da jih hočejo nemškutarji oropati vere in materne jezika.²⁴

Kmetje so turnerje vnaprej opozorili, da bodo nastopili proti njihovem političnemu demonstriranju, bobnanju in razsajanju, ter predlagali, naj raje ostanejo doma. Celo župnik na Jančah Arko je pisal Dežmanu, naj turnerji raje ostanejo v Ljubljani, ker je na Jančah vse nastrojeno proti njim.²⁵

Kljub temu je skupina ljubljanskih turnerjev 23. maja odšla na Janče. Po poročanju *Slovenskega naroda* je 65 turnerjev (nekateri naj bi bili celo obo-roženi), med katerimi je bil tudi Dežman, kljub opozorilom, naj ostanejo doma, odšlo na Jančjo goro, kjer so ob cerkvi zasadili v tla svojo zastavo.²⁶ Časopis *Laibacher Zeitung* je nasprotno poročal o mirnem izletu turnerjev, ki niso imeli nobenega namena provocirati in sploh niso pričakovali, da bodo naleteli na takšen »sprejem« s strani slovenskih kmetov. Zaradi lepega razgleda so namreč tudi v preteklih letih tja organizirali spomladanske izlete, pa takrat ni bilo nobenega izgreda.²⁷

Okoli njih so se zbrali slovenski kmetje, ki so njihovo dejanje razumeli kot provokacijo, in zahtevali, da odstranijo zastavo. Kmetov naj bi bilo po oceni turnerjev okoli 60, *Laibacher Zeitung* pa navaja številko okoli 15 do 20.²⁸ Ker turnerji niso želeli odstraniti zastave, so jo kmetje sami odvezli in ker so jo turnerji branili, se je med njimi vnel pretep, ki se je končal tako, da so turnerji zbežali brez svoje zastave.²⁹

Kljub temu izgred so turnerji telegrafirali v Ljubljano, da pridejo v Vevče, kamor so si naročili vojaško glasbo. Povabljeni goste, med katerimi so bili tudi častniki pešpolka grofa Huyna, so zaprosili za vojaško pomoč. *Slovenski narod* je napisal: »Vedli so se, kakor da bi naravnost delali na to, da bi prišlo do tepeža med ljudstvom in oboroženo silo in kakor da bi hoteli s pomočjo vojakov izbrisati svojo hibo na Jančji gori.«³⁰

Tudi v Vevčah je prišlo do novega incidenta, ko so tja prišli turnerji v spremstvu žandarjev in častnikov na konjih. Zaradi domnevnega ogrožanja turnerjev se je vnel spopad med častniki, žandarji in neoboroženimi kmeti. Kmete so preganjali po polju z žitom, mnogo je bilo ranjenih, mrtev pa je obležal odpuščen desetnik Jakob Rode. Slednji, ki je žandarje in častnike opominjal, da je njihovo ravnanje protiustavno, je bil s sabljo ranjen po glavi ter prestreljen čez usta in večkrat zaboden. Da ni prišlo do večjega števila žrtev, so poskrbele tri kompanije Huynovih pešcev, ki so turnersko društvo pospremile v Ljubljano.³¹

17 Vodopivec, *O gospodarskih*, str. 173–176.

18 Melik, *Slovenci 1848–1918*, str. 241.

19 Pančur, *Uveljavitev*, str. 28.

20 Matič, *Nemci v Ljubljani 1861–1918*, str. 75, 91.

21 *Slovenski narod*, 3. 10. 1868.

22 *Slovenski narod*, 21. 10. 1869.

23 Melik, *Volitve na Slovenskem 1861–1918*, str. 339.

24 Matič, *Nemci v Ljubljani 1861–1918*, str. 98.

25 *Slovenski narod*, 3. 6. in 5. 6. 1869.

26 *Slovenski narod*, 3. 6. 1869.

27 *Laibacher Zeitung*, 1. 6. 1869.

28 *Laibacher Zeitung*, 1. 6. 1869.

29 *Slovenski narod*, 1. 6. 1869.

30 *Slovenski narod*, 1. 6. 1869.

31 *Slovenski narod*, 1. 6. 1869.

Razglednica Litije, odposlana leta 1903 (hrani Javni zavod za kulturo Litija).

Slovenski narod povzema, da neprijaznost proti t. i. nemškutarjem izvira iz dejstva, da se Slovenci že več kot 20 let bojujejo za narodni jezik in narodno enakopravnost, kar sta jim zagotavljala cesarski manifest in ustava, vendar vse ostaja bolj ali manj na papirju in ni nobene resne volje po uresničitvi. Prava ironija je, da se imajo »nemškutarji« za ustavoverneže, hkrati pa grobo kršijo ustavo. Izlet turnerjev na Jančjo goro in v Vevče časniki vidi kot izzivanje, saj je bila to skupaj že četrta »praska« med slovenskimi narodnjaki in turnerji po Svetem Vidu in Ježici.³²

Deželni predsednik Kranjske Sigmund Conrad pl. Eybesfeld je 29. maja 1869 izdal razglas, naslovljen na deželane, v katerem je izrazil ogorčenje zaradi tragičnih dogodkov nad nič hudega hotečimi sodeželani in napovedal, da bodo krivci odgovarjali pred zakonom. Hkrati je ljudi pozival, naj imajo zaupanje v cesarsko-kraljevo oblast, saj sta tako vera in jezik zaščiten z zakonom in jima ga ne more nihče odtujiti. Eden od stavkov v razglasu se glasi: »Država štiti vašo vero z vso svojo močjo, vaš jezik pa je zakonsko vpeljan v urade in šole in bo tako tudi ostalo.«³³

Slovenski narod je na to odgovoril, da so za izredno stanje krivi nemškutarji, ki vedno vžgejo prepir in ko se ta vname, svoje nasprotnike vlačijo na zatožno klop, sami pa se v brezskrbnosti pred državnimi zakoni javno na shodih in v časopisih

posmehujejo in napadajo svoje nasprotnike. Zato avtor v članku zahteva, naj se zakoni enako izvajajo tako za Slovence kot za nemškutarje. Navaja še, da naj bi turnerji imeli na Jančah in v Vevčah tudi orožje, na jermenih privezane debele svinčene krogle, zato bi morali njih »dati v preiskavo«. Opozarja tudi, da bi moral biti shod turnerjev zaradi vnaprejšnjih opozoril o verjetnosti incidenta prepovedan, vendar se to ni zgodilo. Teden pred dogodkom pa je bil s strani oblasti prepovedan shod Sokolov, katerim pa je bil napovedan slovesen sprejem.³⁴

Po navedbah *Slovenskega naroda* je časopis *Laibacher Zeitung* 1. junija 1869 poročal o pisanju nekega dijaka 22. maja o tem, da pridejo naslednji dan turnerji »v Jančje na boj«, a naj bi tega dijaka že zaprli. Nadalje je *Laibacher Zeitung* pisal, da je »znani slovenski voditelj« kmetom na Jančah obljubil 50 goldinarjev, če vzamejo turnerjem zastavo.³⁵

Po incidentu so na Janče prišli huzarji oz. »Arpadovi sinovi«, kot so jim rekli Slovenci. O njih prebivalci niso imeli najboljšega mnenja, saj so imeli občutek, da sejejo strah in trepet. Ti so na ukaz okrajnega glavarja Auersperga in s pomočjo duhovnika Arka opravljali preiskavo, da bi našli pismo iz Ljubljane, ki naj bi za zastavo turnerjev obetalo 50 goldinarjev, čeprav *Slovenski narod* piše, da to sploh ni obstajalo. Turnersko zastavo so 26. maja po zaslugi nekega hlapca Zrimška našli v grmovju nad Volovjem. Ta je oblastem obljubljal tudi »ruska pis-

³² *Slovenski narod*, 1. 6. 1869.

³³ *Laibacher Zeitung*, 31. 5. 1869.

³⁴ *Slovenski narod*, 17. 6. 1869.

³⁵ *Slovenski narod*, 3. 6. in 5. 6. 1869.

ma« ter »sumljive dopise iz ljubljanske čitalnice«, kar se je izkazalo za potegavščino. Nezaupanje in nestrpnost med stranema prikazuje dogodek, ki se je pripetil, ko se je grof Auersperg peljal čez Šmartno. Takrat je nekdo zaklical »Naj žive Slovenci!«, zato ga je ukazal grof Auersperg »od vojakov obstopiti«, da so ti zaznamovali njegovo ime.³⁶

Ozračje je bilo napeto, pritožbe so letele na netaktno ravnanje čet v Vevčah ter na to, da so vojaki pod poveljstvom glavarja Auersperga v janški okolici postopali kot v poraženi deželi. In kot da to ne bi bilo dovolj, so morali Slovenci iz vojaških ust še slišati, da so »Galgenvogel«, saj se naj bi okoriščali z nesrečo drugih ljudi. Nazadnje je izredno stanje ponehalo, ko so bili konjeniki 5. junija umaknjeni iz ljubljanske okolice.³⁷

Po poročanju *Laibacher Tagblatta* je ministrstvo na Dunaju pohvalilo litijskega okrajnega glavarja Auersperga zaradi zaslug pri dogodkih z Janč. Iz tega *Slovenski narod* sklepa, da je treba biti za napredovanje v službi ali pa za pohvalo sovražen do Slovencev.³⁸

Da so imeli nemški nacionalni krogi zelo podcenjevalen odnos do Slovencev, bi lahko sklepali iz izjave nekega notarja iz Litije, ki je baje rekel, da: »... mu med takimi prekleto neumnimi ljudmi in farskimi orodji ni več živeti; če bo še eno leto med tem neumnim slovenskim ljudstvom živel, ga smejo zvezati in v Savo vleči.«³⁹

Zaradi dogodkov na Jančah in v Vevčah so sodni epilog videli le slovenski kmetje, saj jih je bilo okoli 20 obsojenih na zaporne kazni od štirih mesecev do 3,5 let.⁴⁰

Dva izmed teh kmetov, Janez Anžur, star 50 let ter oče osmih otrok, ter Andrej Anžur, star 40 let in oče treh otrok, ki sta bila obsojena na 2 leti in 6 mesecev oz. 10 mesecev zopora in denarno kazen, sta odšla na Dunaj prosit cesarja Franca Jožefa I. za pomilostitev. S pomočjo pisatelja Frana Levstika sta bila 8. avgusta 1870 na avdienci pri cesarju, kjer sta svojo prošnjo izrekla v slovenščini, ker nista znala nemško. Andrej je v imenu obeh izrekel: »Svitli cesar, ponižno prosimo, da bi ta naša prošnja uslišana bila, usmiliti se naših nedolžnih otrok in naših žen!«, na kar naj bi cesar v slovenščini odgovoril: »Je že dobro.«⁴¹

Po besedah *Slovenskega naroda* se oba Anžurja nista mogla prečuditi, kako so cesar in vsi veliki gospodje pri njem »pohlevni« in prijazni ter si zaželeli, da bi bili takšni tudi v Litiji in Ljubljani.⁴²

Spopad med nemškimi turnerji in slovenskimi kmeti je v deželi povzročil preplah. Kranjski deželni predsednik Conrad je v pismu, ki ga je poslal tržaškemu namestniku, napisal, da so tabori »ustvarili od tabora do tabora vse bolj napet položaj med narodnostmi v deželi in povzročili pri podeželskem prebivalstvu izzivalno razburjenje v nacionalnem in cerkvenem pogledu. To dejstvo je posledica vsebine govorov strankinih voditeljev na tribuni o zedinjenju vseh Slovencev v eno upravno območje, o uvedbi jezika v šole in urade«. V naslednjih letih je bilo kljub mnenju oblasti, da tabori ogrožajo javni red in mir, organiziranih še nekaj taborov, dokler zaradi prepovedi liberalne vlade in trenj med liberalnimi in klerikalnimi Slovenci niso dokončno zamrli.⁴³

Da bi utrdili položaj slovenstva, je v Litiji po večletnem zatišju leta 1864 prišlo do nove pobude za ustanovitev čitalnice. Do ustanovitve je prišlo 3. februarja 1870, ko je 20 ljudi oz. mož izvolilo začasni odbor. Njen cilj pa bil, da bi ta bila »osredina za naš okraj, ki bi ljudi zbujala za narodno reč.«⁴⁴

Slovenci glede na članek, objavljen v *Slovenskem narodu* 30. aprila 1870, ki je razpravljal o morebitnem razpustu kranjskega deželnega zbora in novih volitvah, niso bili zadovoljni niti s stanjem v deželi niti v litijskem okraju. V članku avtor ugotavlja, da se v primeru volitev ni bati nemškutarjev na podeželju, v kolikor se Slovenci politično aktivirajo. Hkrati pa vidi kot nalogo deželnega glavarja, ki bo nadomestil »nemogočega« Conrada, da iz Kranjske »odpravi« litijskega glavarja Auersperga. Temu so očitali aristokratizem in birokratizem ter sovraštvo do vsega, kar spominja na Slovence. Sprva je kazalo, da želi biti prijazen s kmeti in župani, vendar naj bi to storil, ker jih je želel »dobiti v pest«. Na zadnjih volitvah pa je pokazal svojo moč proti dr. Tomanu, katerega je želel zapreti.⁴⁵

Slovenski narod je tudi poročal o znanju in uporabi slovenščine pri uradnikih v litijskem okraju. O uradnikih je poročal, da grof Auersperg »govori in piše slovenski«, za druge uradnike pa navaja različen nivo govorjenja in pisanja slovenščine. Med njimi so tudi taki, ki znajo »kranjsko šprabo«, nekateri pa so zagrizeni nemčurji. Tako je Ravnikar, vodja zemljiške knjige npr. rekel, »da še slovenskega kruha ne bi jedel.«⁴⁶

Prihod okrajnega glavarja Franza Schönwetterja in utrjevanje nemštva

Upi, da bi v Litiji dobili Slovincem bolj prijaznega glavarja po »paši« Aleksandru Auerspergu, ki je po pisanju *Slovenskega naroda* »po milosti svojega

36 *Slovenski narod*, 8. 6. in 24. 6. 1869.

37 *Slovenski narod*, 22. 6. in 13. 7. 1869.

38 *Slovenski narod*, 17. 7. 1869.

39 *Slovenski narod*, 9. 11. 1869.

40 *Slovenski narod*, 19. 3. 1870.

41 *Slovenski narod*, 11. 8. 1870.

42 *Slovenski narod*, 11. 8. 1870.

43 Melik, *Slovenci 1848–1918*, str. 370–371.

44 *Slovenski narod*, 8. 2. 1870.

45 *Slovenski narod*, 30. 4. 1870.

46 *Slovenski narod*, 20. 6. 1871.

soimenjaka ministra postal deželni glavar Kranjski«, se niso uresničili. Na njegovo mesto je v Litijo prišel celjski glavar Franz Schönwetter, ki je bil znan po tem, da se je po Savinjski dolini boril za nemškutarstvo, slovenskim narodnjakom metal polena pod noge in kršil ustavna načela glede narodnega jezika. Ker je v preteklosti aktivno podpiral nemškutarskega kandidata Vrečka, ki je imel slogan »Nemštvo je v nevarnosti« ter zaradi njegove premestitve v kraje, znane po dogodkih z Janč in iz Vevč, avtor sklepa, da je poslan z nalogo utrditi nemštvo ter posredno zagotoviti ustavno prevlado na Kranjskem. Zaradi tega je v članku pozival, naj bodo Slovenci v okraju branik narodne zavesti.⁴⁷

Celjski Nemci so obžalovali premestitev Schönwetterja, saj so ga želeli izvoliti za častnega meščana v vseh krajih Savinjske doline, kar jim ni uspelo, v dunajskem *Figaroju* pa so objavili članek, v katerem so ga po biblijsko slavili kot mučenika. Ko je Schönwetter prišel v Litijo, je doživel čuden sprejem. Ko je prišel na železniško postajo v Litiji, ga ni tam sprejel nihče, zato je moral sam odkorakati čez savski most, kar ga je ujezilo. Šele kasneje so se mu šli predstaviti le podrejeni c. kr. uradniki. Litijski župan Kobler, pohvaljen kot vrl narodnjak, pa sploh ni prišel na poklon.⁴⁸

V *Slovenskem narodu* je bil 30. marca 1872 objavljen članek, ki opozarja na širitev nemškutarstva v mestih in trgih na Kranjskem, za kar vidi vzrok v malomarnosti in mlačnosti Slovencev. Omenja, da je v Litiji »zasajenih precejšnje število nemškutarskih cvetov, kateri se na tej zemlji čedalje bolj domače čutijo ter svoje korenine in osatovo perje razpenjajo«. Trdi, »da je na Kranjskem naš kraj najboljše nemškutarski, vsaj najmanjše se zaveda svoje narodnosti«. Nemškutarji, ki so se v glavnem nahajali okoli okrajnega glavarstva in železnice, naj bi zaničevali vse, kar je narodno, in Slovence pravijo »Slawische Hunde«. Avtor pravi, da na te ljudi, ki so »brez zdrave pameti«, ne smemo biti jezni in opozarja na nekega železniškega uradnika, ki je po rodu Čeh ter je največji zasmehovalec Slovencev in sploh ne protestira, če mu nekdo očita, da je »renegad«. Avtor si želi, da bi v Litijo prišla kakšna dva energična narodnjaka, ki bi poskrbela, da bi Litijani spoznali, da se psovke nanašajo na njih ter da bi nato nemški napuh izginil.⁴⁹

Ko so 2. junija 1872 odprli novo čitalnico v Šmartnu pri Litiji, je ljubljanski Sokol organiziral tja in v Litijo svoj drugi izlet. Takrat pa Litijani niso »šparali« z narodnjaškimi gestami. Možnarji so pokali, množica je vzklikala »živio klice, katerih ni bilo ne konca in kraja«, Sokoli pa so bili presenečeni, ko

so zagledali njim v čast pripravljen slavalok na savskem mostu blizu Koblarjeve hiše. Okoli dvajset parov v belo oblečenih deklic je pred njimi potresalo cvetje. Sokole je pogostil litijski župan Koblar, dr. Zarnik in Josip Nolli pa sta v govorih poudarjala edinost med Sokoli. Podoben sprejem je Sokole čakal tudi v Šmartnu. Odjeknile so častne salve, tudi tam jim je bil postavljen slavalok, sprejele pa so jih tamkajšnje gospodične. Ena od njih je sokolski zastavi darovala venec iz »Slovanom druzega drevesa – lipe«. Na vsaki hiši so vihrale tri do štiri slovenske zastave in povesod se je trlo ljudstva, ki jih je navdušeno pozdravljalo. Največja gneča pa je bila na prostoru pred cerkvijo, kjer sta bila postavljena dva mlaja.⁵⁰ Skratka slovenskim narodnjakom so v Litiji izkazali popolnoma drugačno dobrodošlico kot pa okrajnemu glavarju Schönwetterju.

Leta 1873 so potekale neposredne državnozbornske volitve, kar je pomenilo, da poslancev niso volili več deželni zbori, ampak neposredno volivci. V začetku leta so zaradi volilne reforme in uvedbe direktnih volitev v dunajski državni zbor na Slovenskem zbirali podpise za protestno peticijo, ki so jo naslovili na cesarja. Ko je zvedel, da se zbirajo podpisi tudi v litijskem okraju, je Schönwetter nastopil proti tistim, ki so peticijo podpisali ali skrbeli za podpise. Njegova »nemškutarska« jeza je zadela občinskega tajnika Bevka, nekega uradnika, ki je bil narodnjak, najbolj pa g. Blaža, krčmarja in trgovskega agenta v Litiji. Najprej je 5. februarja pred njegovo krčmo poslal tri biriče, da stražijo in preprečijo podpisovanje peticije, nato pa ga je naslednji dan poklical k sebi in ga zasliševal »kot kakega zločinca«. Zanimalo ga je, kdo mu je poslal adresu in kdo jo je podpisal, hkrati pa je okrajni glavar Blaža prepričeval, kako so Nemci dobri in da dajejo denar za slovensko šolstvo. Na to mu je Blaž odgovoril s člankom v *Slovenskem narodu*, ki poroča, kako v časniku *Laibacher Tagblatt* psujejo Slovence. Ne glede na Schönwetterjev pritisk so peticijo podpisali vsi v Litiji in okolici.⁵¹

Maja 1873 je bil v *Slovenskem narodu* objavljen članek, ki je na eni strani hvalil delovanje in napredek šmartinsko-litijske čitalnice pod vodstvom g. Adamiča, po drugi pa opozarjal na hiranje čitalnice pod novim odborom. Izraža tudi začudenje nad krajanji Šmartna, ki imajo nemčurskega župana. Njegovi birokrati, ki so znali le nemško, so razglas v slovenskem jeziku, ki je bil dan od c. kr. okrajnega glavarja v Litiji, »da v celjskem, konjiškem in šmarskem okraju so somenji prepovedani«, raztolmačil, da »od cesarske komisije v Litiji je prepovedan konjski semenj v Litiji na Kranjskem in Šmartnem tudi«. Pomešani so bili pojmi konj in Konjice, Šmarje in Šmartno in

47 *Slovenski narod*, 24. 2. 1872.

48 *Slovenski narod*, 23. 3. 1872.

49 *Slovenski narod*, 30. 3. 1872.

50 *Slovenski narod*, 9. 5. in 13. 6. 1872.

51 *Slovenski narod*, 11. 2. in 13. 2. 1873.

Sokolska razglednica iz Litije, odposlana leta 1901 (Brilej, *Pozdrav iz Litije*, str. 25).

navsezadnje še Kranjska in Štajerska. »Le tako naprej in dobili boste od Bizmarka gotovo lončeno medalijo«, pravi avtor članka. Glede c. kr. uradov v Litiji pa je avtor mnenja, da so še kar pravični, saj »samo sodnija županstvu nemško dopisuje«. ⁵²

V Šmartnu pri Litiji je županoval posestnik Anton Knaflič, ki je bil izvoljen na županskih volitvah tudi 18. februarja 1874. Njegova protikandidata sta takrat bila »jezuitovec« Koprivnikar ter ustavovec mecklenburški luteran Knuth, ki sploh ni znal slovensko, je pa bil izvoljen na naslednjih volitvah leta 1877. ⁵³

Kot odgovor, kako naj bi se na podeželju odpravljalo nemškutarje, je *Slovenski narod* dal za zgled Stanislava Šranca, župnika v Hotiču. Ko mu je zdravnik iz Zagorja g. Morše poslal oznanilo v nemščini, »kateri dan pride kože stavit«, je ta po končani pridigi prebral to samo v nemščini, kakor mu je bilo poslano. Ko je zdravnik prišel na določen dan, ni bilo prisotne nobene ženske niti otrok. Začuden je vprašal, ali ni bilo prebrano oznanilo in je izvedel, da ga je župnik prebral, vendar ga ni razumel nihče od kmetov, ker je govoril v nemščini. Zdravnikova pot je bila zastonj, zato je moral razočaran oditi nazaj domov. »Gotovo je mislil, da mu bode g. fajmošter za tolmača ali pa da je Hotič na Pruskem«, piše v članku ter še, »da bi vsi izobraženci na Slovenskem tako ravnali, bi mnogo 'pikelhavberjev' kopita pobralo, ker bi se nemškovanje prav lepo 'ad absurdum' spravilo«. Zaradi tega dejanja je c. kr.

glavarstvo proti župniku sprožilo preiskavo, vendar mu niso mogli nič očitati, kajti v njegovem ravnanju ni bilo nič nezakonitega. ⁵⁴

Slovenski tabor je bil od začetka sedemdesetih let razklan, ker je katoliška stran zahtevala aktivno sodelovanje v boju za katoliške interese, kar ni ugajalo liberalcem in je bilo usodno pri volitvah v deželni zbor. Slovenci so na volitvah nastopili ločeno, zato je zmago slavila nemška stran. To pa ni bil edini vzrok za zmago slednjih, saj so se ti poslužili vladnega pritiska, uradništva, volilne geometrije in številnih nepravilnosti. ⁵⁵

Na Kranjskem so 16. oktobra 1873 kmečke občine volile poslance v državni zbor. V litijskem okraju so kandidirali grof Jožef Emanuel Barbo na strani klerikalcev (izvršilni odbor Slovenija), Janez Brolih na strani nemškutarjev, kmečki volivci pa so zadnji trenutek za kandidata postavili Petra Kozlerja. Izvoljen je bil grof Barbo, ki je na volišču Litija za okraje Litija in Stična dobil 67 glasov, Brolih je dobil 6 glasov, Kozler pa le dva, je pa bil v skupini Ljubljana–Litija–Ribnica na drugem mestu. ⁵⁶ *Slovenski narod* je bil mnenja, da če bi Kozler vložil kandidaturo teden prej, bi v Litiji slavila narodno-liberalna stranka. ⁵⁷ V poročanju o izidu volitev sta se tako *Slovenec* kot *Slovenski narod* bolj ukvarjala z negativno kampanjo in agitacijo nasprotne slovenske strani in razglašala zmago v okrajih, kjer sta

⁵⁴ *Slovenski narod*, 10. 6. in 20. 6. 1873.

⁵⁵ Pančur, Razdor, str. 29–30.

⁵⁶ *Slovenec*, 18. 10. 1873.

⁵⁷ *Slovenski narod*, 17. 10. in 18. 10. 1873.

⁵² *Slovenski narod*, 18. 5. 1873.

⁵³ *Slovenski narod*, 21. 2. 1874 in 18. 3. 1877.

zmagali, kot pa da bi skupaj nastopili proti ustavo-
vercem.

Volilna reforma, ki je prinesla neposredne volitve, bi bila za Slovence ugodna, če ne bi mlado- in staro-slovinci nastopili eden proti drugemu in dosegli manjši uspeh od možnega. Delitev slovenskega tabora na liberalce in klerikalce je bila med Slovenci sprejeta z nejevoljo in kritikami, zato je njihova pomiritev leta 1875 naletela na veliko odobravanje.⁵⁸

Na volitvah volivcev je Brolih dobil po en glas iz Šmartna, štiri pa v Zagorju, zavoljo rudnika, večina pa je bila za slovenskega kandidata.⁵⁹

Litija, ki je bila majhen trg in občina, po mnenju *Slovenskega naroda* našteje pri volitvah več uradnikov kot pa kmetov. Na železnici 4, na okrajnem glavarstvu 4, na davkariji 4, na sodnji 4, pri zdravnikih 2, kar znese skupaj 18. Okrajni »paša« Schönwetter je mislil, da bo zmaga njegova, kajti vsem uradnikom je zapovedal priti na volitve. Nekaterim posestnikom, ki so že 20 let plačevali davke, je odvzel volilno pravico, zaradi česar šest kmetov ni smelo glasovati, ter bil prepričanja, da narodnjaki ne bodo glasovali složno. Na koncu so »nemčurji« dobili 16 glasov, narodnjaki pa 50, kar je Schönwetterja tako razjezilo, da narodnemu županu Koblerju »nij pustil niti enega soda na mostu pomiti, češ da je to cesarsko kraljevi most, ne pa županjski.«⁶⁰

V času ustavovrnihih nemško-liberalnih glavarjev so bili namesto Slovencev za uradniška mesta favorizirani Nemci. Oba slovenska časnika *Slovenec* in *Slovenski narod* poročata o nekem upokojenem finančniku Kölnarju, ki je na priporočilo okrajnega glavarstva dobil mesto poštarja v Zagorju, kjer so bili Nemci le v rudniku ali pri železnici, ostali prebivalci pa so bili Slovenci. Kölnar ni znal besede slovensko, za to mesto pa se je potegovalo tudi veliko uglednih Slovencev. Očitno so prevladale njegove »zasluge«, ko je v času janskih dogodkov zmerjal slovenske prvake in jih celo obsojal na vislice ter zaničeval vse, kar je bilo slovensko. Kölnar je dobil skupaj s pokojnino in poštarstvo plačo 1300 goldinarjev na leto, poleg tega pa še stanovanje. Nazadnje je moral v zapor, ker je zaradi pohlepa ogoljufal pošto za 2000 goldinarjev, vendar je *Slovenec* mnenja, da bo že vse dobro, ker je do sedaj »dobro nemškutarik.«⁶¹

Negotovanje in občutek nepravilnosti je povzročilo tudi imenovanje učitelja v Ljubljani, Nemca J. Epiha, za okrajnega šolskega nadzornika v litijem okraju, ker naj bi ta skrbel za nemške in ne slovenske interese.⁶²

Drugega decembra 1873 je bila 25-letnica vladanja cesarja Franca Jožefa, ki so jo slovesno praz-

novali tudi v Litiji. Ponoči je bil trg razsvetljen, zgodila pa se je tudi neprevidnost, za katero je bil odgovoren okrajni glavar Schönwetter. Kraj naj bi spraval v veliko nevarnost, ko je dal zakuriti na mostu čez Savo, ki povezuje trg z železniško postajo, kar je osmodilo končnico pri mostu, da je bil ta poškodovan. Zaradi vetra, ki je iskre odnašal na četrto mosta, je ogrožal samo Litijo, ki bi zaradi malomarnosti lahko pogorela. Na mostu se je namreč streljalo ravno v trenutku, ko bi morali priti potniki do vlaka oz. oditi, vendar si niso upali pravočasno preko mostu do postaje. Članek, ki o tem poroča, se zaključuje, da bo moral drugič župan kot šef krajevne policije opomniti glavarja na red, kar nakazuje na obrnjeno vlogo med slovenskim županom in nemškim okrajnim glavarjem.⁶³

Nova neprijetnost, povezana z nadlegovanjem katoliške strani, se je zgodila marca 1874, ko je glavar Schönwetter poslal žandarje na Savo, Vače in v Hotič v tamkajšnje cerkve. Najprej so prišli tretjo postno nedeljo t. j. 13. marca, in nato četrto nedeljo, 20. marca, ko so udeležence pri maši posebej vznemirili. Nemir med verniki in motenje pridige v mali fari pri Hotiču je posebno povzročil žandar pri jutranji in nato še pri popoldanski maši, ko je skozi okno gledal v cerkev, od koder sta ga prepodila dva fanta. Prišel naj bi po službeni dolžnosti, toda vzbudil je sum policijskega nadzora, ker je »tihotapsko« opazoval in poslušal dogajanje in se ni udeležil obreda znotraj cerkve, kakor je bilo to običajno.⁶⁴

Zanimivo je, da se je delitev na »civilizirane« nemške kulturne kroge in »barbarske« slovanske kazala pri poročanju o navadnem pretepu. Ljubljanski dopisnik *Triester Zeitung* je o nekem pretepu fantov v litijem okraju poročal kot o »slovenski surovosti.«⁶⁵ Najverjetneje je šlo za dogodek, ki se je 4. junija 1874 zgodil v vasi Šentlambert (Sv. Lamprecht) v okolici Litije, ko so se »po stari surovi šegi« zaradi dolgotrajnega sovraštva stepli fantje, eden pa je celo posegel po puški in ranil drugega.⁶⁶ Pisec članka v *Slovincu* ostro protestira proti takšnemu označevanju in dodaja, da tudi Nemci ne bi bili veseli, če bi podobne pretepe imenovali »nemška divjost.«⁶⁷

Kratko obdobje okrajnega glavarja Janeza Pajka in goljufije pri volitvah v trgovinsko in obrtno zbornico

Schönwetterjevo obdobje je bilo v Litiji končano, ko je prišla avgusta 1874 vest, da je bil Janez Pajk, do tedaj administrativni referent pri deželni

58 Vodopivec, *Od Poblhinove slovnice*, str. 87.

59 *Slovenski narod*, 21. 10. 1873.

60 *Slovenski narod*, 21. 10. 1873.

61 *Slovenec*, 20. 12. 1873; *Slovenski narod*, 19. 12. 1873.

62 *Slovenski narod*, 19. 7. 1873.

63 *Slovenski narod*, 5. 12. 1873.

64 *Slovenec*, 26. 3. 1874.

65 *Slovenec*, 16. 6. 1874.

66 *Slovenski narod*, 11. 6. 1874.

67 *Slovenec*, 16. 6. 1874.

komisiji za uravnavanje zemljiškega davka, imenovan za okrajnega glavarja v Litiji. Eden glavnih razlogov za Pajkovo premostitev pa naj bi bilo dejstvo, da se je potegoval za slovenske kmete, zaradi česar pri odpustnem dekretu s prejšnjega mesta ni dobil pohvale, kakor je bilo običajno in bi si jo po mnenju avtorja članka v *Slovencu* tudi zaslužil.⁶⁸

Decembra 1874 so na Kranjskem potekale volitve v trgovinsko in obrtniško zbornico. Sestavljeni volilni zapisnik (oz. imenik) je bil 14 dni od 3. decembra dalje na pregledu pri vladnem komisarju Juliju vitezu Fränzlu pl. Vestenecku. Ti bi morali biti sestavljeni na podlagi zborniških zapisnikov, kjer bi imeli volilno pravico vsi člani, ki plačujejo najmanj 2 gld in 10 kr davka. *Slovenec* je poročal, da je (nemškutarska, ustavoverna) volilna komisija želela krčmarjem, kramarjem in branjevcem odvzeti volilno pravico, kar pa je ta zanikala. Vesteneck pa je pri sestavi volilnih zapisnikov hotel odvzeti volilno pravico tudi obrtnikom, kar pa se ni zgodilo zaradi prevelikega upada dohodkov v zbornico, če bi to obveljalo. Vsa njegova dejanja so bila za vsako ceno usmerjena k nemški zmagi na volitvah.⁶⁹

Zaradi takšnih in podobnih goljufij pri volitvah, zaradi katerih je prišlo do protestov, je slovenski tabor sprožil preiskavo, ki so jo vložili ne glede na zaplembe slovenskih časopisov. Za preiskavo so bili zadolženi okrajni glavarji, za katere so se bali, da bodo delovali pristransko, saj so bili »iudex in propria causa«, t.j. stranka in sodnik v eni osebi. Iz tega razloga so zahtevali tudi sodno preiskavo. V Litiji je za to bil zadolžen okrajni glavar Pajk, ki je 25. januarja zaslusal 18 mož iz občine Krka, vključno z županom Antonom Godcem in njegovimi svetovalci. Ti so se obnašali pošteno in so Pajku povedali, da so bili volivci ogoľufani, župan pa je posebej povedal, da od volivcev ni dobil legitimacij, kakor to »terja postava«. Za tako nezakonito ravnanje naj bi bila odgovorna c. kr. komisar Sertič iz Litije in na Hudem naseljeni »pemski« (češki) Nemec Hanf, ki sta zavedla biriče in raznašalce listov. Vsi zaslišani možje so zahtevali, da se »volitev ovrže in ponovi«.⁷⁰

Slovenec je v začetku februarja pisal še o novem nepravilnem ravnanju glede volitev. V Zagorju ob Savi so odkrili nezakonitost, za katero je bil kriv vodja tamkajšnje tovarne Langer. Okrajno glavarstvo v Litiji je poslalo volilne liste po pošti zagorski občini, ki bi jih morala razdeliti, vendar je te na pošti brez prisotnosti župana Dornika sprejel Langer in nato pobiral podpise za nemčurske kandidate. Županu je Langer prinesel receptis v podpis šele čez dva dni, ko je imel vse podpisane v svojih rokah.⁷¹

Okrajni glavar Pajk se je s svojim ravnanjem

zameril »višjim osebam«, zato se je moral od svojega položaja po enem letu posloviti. Zaradi svojega delovanja, ki je bilo posredno v prid Slovincem, je julija 1875 odšel oz. moral iti v pokoj.⁷²

Imenovanje okrajnega glavarja Vestenecka in začetek težavnega obdobja v Litiji

Dvanajstega avgusta 1875 je časopis *Slovenec* objavil, da je za okrajnega glavarja v Litiji imenovan Julij Fränzl pl. Vesteneck. Že 2. septembra je novinar v istem časopisu objavil članek o prispevku v dunajskem časopisu *Neue Freie Presse*, v katerem avtor izraža veselje nad upokojitvijo litijskega okrajnega glavarja Pajka, ki ni bil kos »narodnim« ter »klerikalnim agitacijam«, in z velikimi upi gleda na Vestenecka. Avtor je v *Slovencu* zapisal, da je to bolj malo verjetno, ker je bil prepričan, da je »nemčurjem« v litijskem okraju že odklenkalo.⁷³

Žal pa temu ni bilo tako. Komaj je Vesteneck nastopil svojo funkcijo, že je začel v litijskem okraju ustvarjati spore s Slovenci. Bil je izrazito pronemško in protislovensko usmerjen politik, saj je trdil, da bo šolstvo cvetelo, ko bo iz njega izpodrinjena slovenščina. Svojo voljo pa je mdr. uveljavljal tudi tako, da je članom okrajnega šolskega sveta v Litiji, ki niso razumeli nemško, prepovedoval uradovanje v slovenščini.⁷⁴

Vesteneck je pripadal uradniškemu plemstvu, družina pa je imela graščino v Mirni na Dolenjskem. Imel naj bi malo prihodkov in bil prezdolžen. Josip Vošnjak ga je v knjigi spominov opisal z besedami: »Mladi Vesteneck, ne ravno sloveč po svojih moralnih lastnostih, slabo vzgojen, lahkomiseln, potraten se nikoli ni naučil brzdati svoje strasti«. Poročil se je s hčerjo deželnega predsednika Kranjske Sigmunda Conrada pl. Eybesfelda, kar mu je omogočilo bleščečo uradniško kariero. Ko je postal okrajni glavar v Litiji, je prišel v konflikt z narodnim taborom z notarjem Luko Svetcem na čelu, proti kateremu je lahko računal na vladno podporo, medtem ko se je Svetec lahko naslanjal le na narodno stranko.⁷⁵

Novega litijskega okrajnega glavarja je v svojih spominih opisal tudi kasnejši kranjski deželni glavar Fran Šuklje: »Vesteneck, vladni tajnik in graščak v Mirni na Dolenjskem, brezvesten mož brez pravnega čuta, moralna propalica...«. Očital mu je, da se je po njegovih navodilih s podkupovanjem, grožnjami in silo doseglo zaželeni cilj, da je trgovska in obrtna zbornica, ki je bila »od nekdanj trdnjava narodne zavdnosti«, prišla v nemškutarske roke.⁷⁶

68 *Slovenec*, 25. 8. in 5. 9. 1874.

69 *Slovenec*, 8. 12. 1874.

70 *Slovenski narod*, 27. 1. 1875.

71 *Slovenec*, 11. 2. 1875.

72 *Slovenec*, 1. 7. 1875.

73 *Slovenec*, 12. 8., 2. 9. in 4. 9. 1875.

74 *Slovenec*, 16. 11. 1875.

75 Vošnjak, *Spomini*, str. 316.

76 Šuklje, *Iz mojih spominov*, str. 107.

Julij vitez Fraenzl pl. Vesteneck (zasebna last).

Vesteneckova akcija proti slovenskim klerikalcem je bila tudi prepoved misijona na Vačah, splejana z naklepnim razširjanjem laži o epidemični davici oz. difteritisu. V Ljubljano je deželni vladi poslal telegram, da so za »vnetico v grlu« umrli že trije ljudje, zato ne smejo obhajati misijona, ker bi ta še razširil to bolezen. Iz Ljubljane so mu sporočili, da to spada v pristojnost okrajne policije pod poveljstvom okrajnega glavarja, zato je Vesteneck iz »policijsko-zdravilskih« razlogov misijon prepovedal s soglasjem deželne vlade. Dejansko za to boleznijo ni v kraju umrl nihče in ker okrajni glavar ni prepovedal tudi sejmov, se je nad njegovo odločitvijo pri deželni vladi pritožil župnik z Vač.⁷⁷ Dr. Emil Stöckl, ki ga je deželna vlada poslala zdraviti bolezen, je na terenu spoznal, da je v bila telegramu okrajnega glavarja neresnica, zato je deželna vlada ovrgla razglašeno prepoved zaradi zavajanja.⁷⁸

Težave je Vesteneck povzročil tudi krajanom šentviške okolice, ko jim je s 1. decembrom 1875 »zaradi velike umrljivosti«, ki naj bi jo povzročala domnevna bolezen, prepovedal pokopavanje na pokopališču v Šentvidu ter jim zapovedal pokopavanje na novem pokopališču v Velikem Gabru, ki bi ga morali urediti v treh dneh. V tako kratkem času pa se pokopališča ni moglo zgraditi, saj bi bilo potrebno tudi poprejšnje posvetovanje občin. Delo je oteževal tudi velik sneg. Ker je Vesteneck vztrajal

pri svoji odločitvi in celo ni dovolil pokopa nekega otroka v Šentvidu, se je župnik pritožil škofiji in deželni vladi zaradi »samovoljnega in nezaslišanega ravnanja okrajnega glavarja«.⁷⁹

Ob nadomestnih volitvah v kranjski deželni zbor februarja 1876 so »nemškurski« veleposestniki namesto umrlega poslanca Franca Rudeža in barona Rasterna izvolili Vestenecka. Tako je poleg funkcije okrajnega glavarja v Litiji imel tudi funkcijo deželne poslanca. Slovenska stran mu je v časopisu *Slovenec* očitala, da za to mesto sploh ne bi smel kandidirati, ker ni živel v Ljubljani, a je kljub temu prišel tja in delal agitacijo.⁸⁰

Vesteneck je hotel tudi dokazati, da so z njegovim mandatom nastopili drugi, za nemški tabor bolj ugodni časi. Ob izletu »nemškutarskih turnerjev« 25. junija na Sveto Goro in v Zagorje je 14 dni pred prihodom ob prisotnosti dveh oboroženih žandarjev zagotavljal, »da ne bodo tepeni«. Demonstrativno je želel pokazati slovenskim narodnjakom, da se dogodki z Janč in iz Vevč ne bodo več ponovili. Po poročanju *Slovenskega naroda* je bil shod miren, ker Slovenci na priporočilo »pametnega« župnika Kosmača »nemškim pionirjem« niso posvečali pozornosti, saj so bili prepričani, da so za take stvari »tempi passati«.⁸¹

Nečednosti okrajnega litijskega glavarja še ni bilo konec, temveč so se šele začele. Ker je *Slovenec* 22. avgusta pisal o »čudnem« Vesteneckovem ravnanju pri volitvah šolskega sveta v Šentvidu pri Stični, oblast ni ukrepala proti njemu, ampak proti časopisu. Pisal je namreč o nepravilno izpeljanih volitvah, ker je šentviški župan prejel vabilo na volitve šele večer pred glasovanjem, ter o Vesteneckovi uzurpaciji pristojnosti na seji predsedovanja šolskega sveta. Zaradi tega članka je bil časopis *Slovenec* zaplenjen.⁸²

Ko je Vesteneck kandidiral za načelnika cestnega odbora, vendar ni bil izvoljen, se je v »turskem listu« (*Laibacher Tagblatt*) pojavil članek litijskega dopisnika, ki se je »hudoval« nad cestnim odborom. Maščevati se je hotel tako, da je cestnemu odboru očital slabe ceste ter da ni nič storil v njihovo izboljšanje in tudi izrazil protest proti sestavi le-tega, saj je nasprotoval izvolitvi duhovnikov.⁸³

Ravnanja glavarja Vestenecka so bila tako sporna, da je na seji državnega zbora o proračunu 9. decembra o njih govoril slovenski poslanec dr. Vošnjak. Povedal je, da so slovenski časopisi zaradi Vesteneckova večkrat zaseženi ter poslance obvestil o Vesteneckovih nečednostih pri volitvah cestnega odbora, ki so spominjale na burlesko.

⁷⁹ *Slovenec*, 23. 12. 1875.

⁸⁰ *Slovenec*, 10. 2. in 4. 4. 1876.

⁸¹ *Slovenski narod*, 27. 6. 1876.

⁸² *Slovenec*, 22. 8. in 24. 8. 1876.

⁸³ *Slovenec*, 2. 12. 1876.

⁷⁷ *Slovenec*, 4. 12. in 7. 12. 1875.

⁷⁸ *Slovenec*, 13. 1. 1876.

Pripominjal je, da se vlada na neustaven način vmešava v nameščanje deželnih uradnikov ter predstavil pereč problem litijskega okrajnega glavarja na Kranjskem. Po njegovem mnenju je bil Vesteneck kot mladi tajnik ljubljanske deželne vlade imenovan za okrajnega glavarja v Litijo zaradi zaslug politične agitacije pri spornih volitvah v kranjsko trgovsko zbornico leta 1875. Naslednje leto je prišel v deželni zbor na volitvah v skupini veleposestnikov, kar pa naj mu še vedno ne bi bilo dovolj in je želel postati še načelnik cestnega odbora v litijemskem upravnem okraju. Volivci, ki so bili večinoma narodni župani, Vestenecka na položaj niso izvolili. Čeprav so volitve potekale po zakonu, je deželna vlada razglasila volitve za neveljavne in razpisala nove. V novem »drugem krogu« se je po Vošnjakovih besedah »posrečilo z vztrajnim agitacijam in celemu uradnemu pritisku, kakor ga uporabljajo ob teh prilikah politični organi, okrajnemu glavarju vsaj toliko, da je bil v odbor voljen«. Ko se je novi odbor zbral, da izvoli načelnika, Vesteneck spet ni dobil zadostne podpore. Zaradi »upora« je bil odbor spet razpuščen in razpisan je bil »tretji krog« volitev. Da mu ne bi tudi v tretje spodletelo ter da bi dobil sebi naklonjene člane v odbor, Vesteneck ni izbiral sredstev. Uporabil je agitacijski aparat vlade, dajal je različne obljube, ustrahoval ter žugal županom, ki so bili volivci v cestni odbor. Posebej se je spraval na litijskega župana Alojzija Koblarja, ki ga je »preganjal s srdom, ki ni čisto nič viteškega imel v sebi«. Koblar je imel mandat župana že 16 let in je bil čislán in spoštovan gostilničar. Vesteneck je v svoji sovražnosti šel celo tako daleč, da je svojim uradnikom z okrožnico prepovedal hoditi v »županovo« gostilno. Tak nesmiseln ukrep seveda ni imel nobenega učinka, temveč je dosegel celo nasprotno. Jezni odborniki so 25. novembra volili »neodvisen« odbor, Vesteneckov cilj pa je propadel. Vošnjak je govor zaključil, da takšno ravnanje kaže na izrazito politično agitacijo vladnih organov ter lahko le zmanjšuje vladno avtoriteto v deželi. Zanimiva je tudi reakcija z nasprotne strani, ki je vse označila za laž ter izrazila hvaležnost, da se politične oblasti s podporo vtikajo v občine. Vošnjakovim pritožbam je oporekal Dežman, »ki sicer vedno molči, in le tedaj skoči pokonci, kadar čuje o tožbah naših, da bi jih zavračal«. ⁸⁴

Volitve v kranjski deželni zbor leta 1877 in peripetije v zvezi z njimi

Potem ko sta slovenski klerikalni in liberalni tabor po volitvah v trgovsko-obrtno zbornico leta 1875 obnovila slog, so Slovenci leta 1877 čakale volitve v kranjski deželni zbor. Takrat so Slovenci izgubili večino v trgovsko-obrtni zbornici, vzroke za

poraz pa je tako klerikalni kot liberalni tabor videl v delovanju drugega, vendar sta oba spoznala, da je bolje, da združita moči in se pripravita na nove volitve. ⁸⁵

Desetega marca 1877 so v Šmartnu pri Litiji potekale občinske volitve. Za župana ni bil izvoljen Slovenec, ampak Nmec. Ta ni bil kranjski Nmec, ampak Nmec iz Mecklenburga, Friedrich Knuth, ki se je pred leti preselil na Kranjsko. Časopis *Slovenski narod* je pisal, da bo uradoval po nemško in se hkrati posmehoval njegovemu znanju slovenščine, saj »mislí, da je ženska, kadar slovenski govori«, za njegove občinske svetovalce, kmeta Lovšeta in Miho Župančiča pa navaja, da še pisati ne znata. ⁸⁶

Zaradi članka v *Slovincu* 14. junija z naslovom »Kdo davke poviksúje?«, je časopis zaplenila policija. In kaj je takega v časopisu pisalo? V času, ko so se bližale deželnozbornske volitve, se je *Laibacher Tagblatt* obregnil ob zapravljanje deželnega denarja predvsem za slovenske »narodne zadeve«. Proti temu je polemiziral *Slovenec* ter opozoril na dejstvo, da se je ob prošnji deželnih uradnikov za povišanju plač za njih zavzel le poslanec Vesteneck kljub slabemu denarnemu stanju dežele. Poslanci so mu izkazali izredno hvaležnost in se mu šli osebno zahvaliti v Litijo. Ker slovenska narodna večina uradnikom ni hotela povišati plače, je *Tagblatt* te hudo napadal, hvalil pa Vestenecka, ki da se bori za dobro uradnikov. Dejansko pa je šlo za manever, kako si pred volitvami pridobiti uradnike na svojo stran, saj naj bi bili uradniki dovolj dobro plačani. Poleg tega so »nemčúrski agitatorji« večkrat poudarili, da ne bo za župana postavljen nihče, kdor ne bo volil uradnikov v deželni zbor, ter črnili »narodnjake«, češ da so v šestletni dobi ogromno zapravljali in da bo zaradi tega moral vsak plačati 7 goldinarjev več za novo norišnico v Ljubljani. Slovenci so okrajnemu glavarju očitali, da pošilja vojake pri izterjavi davkov, čeprav tega že zelo dolgo ni bilo, v želji po zmagi na volitvah pa so pozivali k slogi. Razglašali so: »Vsi za enega in eden za vse in zmaga bo gotovo naša«. ⁸⁷

Dopisnik iz Novega mesta je volivce litijskega okraja ob Vesteneckovem obisku v mestu opozarjal, naj se ne pustijo pregovoriti in naj delajo v korist »našega naroda«, saj želijo »nemčúrji« spremeniti Kranjsko v »švabsko deželico«. ⁸⁸

Eden od glavnih agitatorjev za nemško stran v Litiji je bil zdravnik Eržen, po mnenju dopisnika *Slovenskega naroda*, »osebe, vredne, da se ji sezida novo norišnico v Ljubljani«. Opisuje ga kot zagrizenega »nemškutarja«, enega prvih privržencev *Tagblatta*, hudega sovražnika slovenskega naroda, ki namerava

⁸⁵ Melik, *Slovenci 1848–1918*, str. 485–487.

⁸⁶ *Slovenski narod*, 18. 3. 1877.

⁸⁷ *Slovenec*, 14. 6. 1877.

⁸⁸ *Slovenec*, 19. 6. 1877.

⁸⁴ *Slovenec*, 21. 12. 1876.

pri volitvah narediti vse za zmago nemškega tabora. Označuje ga za norca, ki zna ljudi obirati, da igra vlogo »hausknehta«, ki mu dobro pristoji, vendar pa da se pametni volivci ne bodo pustili pregovoriti »od takih duševnih siromakov«. Največja surovost, ki pa je ne bi pričakoval od zdravnika in »kulturonosca«, je bila, da je napadel in užalil mirnega uradnika.⁸⁹

Na volitvah, ki so potekale 7., 10. in 14. julija, so se v Litiji že v začetku pojavile nepravilnosti. *Slovenec* in *Slovenski narod* sta poročala, da so bili na priporočilo okrajnega glavarja Vestenecka izvoljeni ljudje, ki tam volilne pravice sploh niso imeli. Vesteneck je bil sam izvoljen v Zagorju, baron Beno Taufferer pa v Lučah.⁹⁰ Kot take so omenjali še komisarja Sertiča z Vač, gozdarja Scheyerja iz Št. Jurija pri Svibnem in inženirja Nickela iz Kresnic. Kršen naj bi bil 16. člen volilnega zakona, ki je določal, da »tisti, ki ima pravico v velikem posestvu (Vesteneck), ne sme voliti ne v mestih, ne v kmetijskih srenjah, o drugih pa postava določuje, da se imajo volilni možje voliti po občinski postavi od 17. marca 1849.«⁹¹

Na deželnozborskih volitvah leta 1877 je nemški tabor triumfiral, saj je dobil v kranjskem deželnem zboru večino (20 : 16). Pot do nje je Nemcem že tlakoval Vesteneck z zmago v trgovsko-obrtni zbornici leta 1875. K številnim vzrokom za poraz slovenskega tabora so največ prispevali vladno nasilje, izjemno slab gospodarski položaj na Kranjskem in izjemno uspešna ustavoverna agitacija.⁹²

Pomembno je vplivalo tudi dejstvo, da je vlada leta 1877 črtala doklade k davkom in s tem dosegla zmanjšanje števila volilnih upravičencev med nižjimi davkoplačevalci, ki so večinoma volili za slovensko stran, kar je okrepilo uradniško skupino in omogočilo nemško zmago v mestni kuriji.⁹³

Za nov incident v Litiji pa je po volitvah prispeval litijski zdravnik Eržen, po rodu Idrijčan. Večer po volitvah sta on in nemško-češki lekarnar Mühlwenzel v gostilni pretepla in skoraj »na pol ubila« narodnega organista in pisarja Zalokarja. V članku je objavljeno, da je Eržen sicer znan po preteklih pretepih, vendar da se v Litiji in okolici nikdar še ni zgodilo toliko javnih škandalov, dokler ta »steber« nemške stranke ni prišel sem in da si človek skoraj ne upa več iti po trgu, da ne naleti na takšnega človeka.⁹⁴

Ta surovost pa ni ostala nekaznovana. Sodna obravnava zoper napadalca se je začela 26. septembra na okrajnem sodišču v Litiji. Eržena in Mühlwenzela je zastopal dr. Robert Schrey, srenjskega pisarja pa odvetnik Brolih, oba iz Ljubljane.⁹⁵

»Zatoženca« sta se branila, češ da so bili ozmerjani z izrazom »nemškutar«, Brolih pa je temu ugovarjal, da to za njih ni žalitev, ampak čast. Eržen je bil na koncu obsojen na sedem dni zapora in 35 goldinarjev globe, lekarnar pa na šest dni zapora in 30 goldinarjev globe.⁹⁶

Na to odločitev se je Eržen pritožil na deželno sodišče v Ljubljano. Obravnava je bila 16. novembra, sodišče pa je potrdilo odločitev prve instance in tako je Eržen izgubil pritožbo.⁹⁷

Slovenec je 1. junija poročal, da je bil dr. Eržen prestavljen iz Litije v Postojno, 20. julija pa je poročal, da je bil prestavljen za okrajnega zdravnika v Črnomelj. V Črnomlju tega niso bili veseli, saj je zamenjal priljubljenega in narodno usmerjenega dr. Pavliča, ki je bil premeščen v Litijo.⁹⁸

Ko so 16. septembra 1878 potrjevali deželnozborske volitve, je v deželnem zboru prišlo do viharne seje. Dr. Janez Bleiweis je opozoril Vestenecka, kako si drzne kršiti ustavo in voliti še v velikem posestvu, potem ko je volil že v kmečkih občinah. Kritizirala sta ga tudi poslanec Josip Vošnjak in Luka Svetec. Ceprav se je pričakovalo, da se bo zagovarjal, da ni poznal ustave, pa se je očitkom le smejal, kakor po navadi pa ga je tudi tokrat branil Dežman. Poslanec Svetec je spregovoril o vseh dotedanjih Vesteneckovih »grebih« od cestnega odbora, Erženovega škandala, do zadeve o poštarju Čožu.⁹⁹

Vesteneck je le odgovoril, da so vse te hude obtožbe trač in da je Eržen že bil kaznovan za svoje dejanje. Svetec je poudaril, da za Erženovo kaznovanje ni odgovoren litijski okrajni glavar, temveč deželni predsednik vitez Kalina, saj je Vesteneck storil vse, da bi ga rešil »pravične« kazni. Predlagal je še, da bi Vestenecka in njegove uradnike zaradi nepravilnosti pri volitvah prijavili preiskovalni komisiji, kar pa je predsednik vitez dr. Kaltenegger zavrnil.¹⁰⁰

Zaradi ustrahovanja poštarja je bila 28. septembra proti Vestenecku v deželnem zboru vložena interpelacija. Do incidenta je prišlo na dan pred volitvami, 23. junija 1877, ko so trije deželni poslanci v trebanjskem okraju Vesteneck, Taufferer in stiški davkar Alojzij Lilleg odšli do pošte v Sv. Roku poleg Šentvida, kjer je služboval Janez Čož. Vesteneck ga je nagovarjal, da mora kot državni uradnik glasovati za vlado, on pa je odvrnil, da bo glasoval po svoji vesti in volil »nacionalno«. Zaradi tega mu je Vesteneck zagrozil, da bo izgubil službo in je zato poklical iz Trsta komisarja Ratoliska, naj pregleda Čoževo pisarno. Ugotovil ni nobene nepravilnosti,

⁸⁹ *Slovenski narod*, 13. 6. 1877.

⁹⁰ *Slovenec*, 28. 6. 1877.

⁹¹ *Slovenski narod*, 29. 6. 1877.

⁹² Matić, *Nemci v Ljubljani 1861–1918*, str. 191.

⁹³ Melik, *Volitve na Slovenskem 1861–1918*, str. 150, 217.

⁹⁴ *Slovenski narod*, 11. 7. 1877.

⁹⁵ *Slovenski narod*, 3. 10. 1877.

⁹⁶ *Slovenec*, 2. 10. 1877.

⁹⁷ *Slovenski narod*, 17. 11. 1877.

⁹⁸ *Slovenec*, 1. 6., 20. 7. in 6. 8. 1878.

⁹⁹ *Slovenec*, 19. 9. in 21. 9. 1878.

¹⁰⁰ *Slovenec*, 19. 9. in 21. 9. 1878.

Luka Svetec (Brilej, *Litijski obrazi*, str. 200).

le to, da je po prepričanju klerikalen. Ne glede na to je Vesteneck poskrbel, da je Čož naslednji dan po tem, ko je glasoval za narodne poslance v Stični, izgubil službo. Čož, ki je vestno služil že 30 let, se je na odločitev poštne direkcije iz Trsta pritožil, vendar sploh ni dobil odgovora.¹⁰¹

Na isti seji deželnega zbora je poslanec Karel Klun opozoril na Vesteneckovo ravnanje glede šole v Velikem Gabru. Ta se je odcepila od Šentvida, kjer je bila odlična šola, ter se ustanovila na novo, po mnenju Kluna ne zavoljo potrebe ali prebivalcev, ampak po Vesteneckovi volji, ki je podpiral tamkajšnjega župana in mu osebno zagotavljal mandat. Župan je bil Vesteneckov podpornik. Očitali pa so mu, da kljub večletnemu županovanju ni sklical nobene seje, ljudje pa niti ne vedo, kdo so občinski odborniki. Ko so želeli nekateri odborniki podpisati peticijo zoper šolo, jim je Vesteneck pod grožnjo kazni to prepovedal.¹⁰²

Glavni argument Vestenecka za novo šolo je bil, da je ta potrebna zaradi prevelikega šolskega okraja. To je sprožilo v šentviški okolici splošno nejevoljo. V deželnem zboru pa je širil neresnico, da ga pri tem podpirajo župani in ljudstvo. Poslanci Karel Klun, Luka Svetec in Josip Poklukar so o tej zadevi razpravljali v deželnem zboru.¹⁰³

Zaradi kritičnega članka, ki se je nanašal na Vestenecka in zidanje šole v Velikem Gabru, je bila 110. številka *Slovenca* z dne 8. oktobra 1878 zaplenjena, temu pa je sledila interpelacija v deželnem zboru, ki jo je vložil poslanec Klun.¹⁰⁴

Kako so časnikarji izkoristili vsako priložnost pisati proti Vestenecku, priča članek o njegovem »častihlepju«, ki ga je *Slovenski narod* objavil 1. februarja 1879 z naslovom »Kako litijski Vestenek sam za sebe reklamo dela«. Cesarska akademija znanosti je vsem, ki so pomagali pri izkopavanjih na Kranjskem, poslala posebno zahvalo akademije. Ker je pohvalo dobil tudi Vesteneck, je sam o tem objavil vest v *Laibacher Tagblattu* ter se tako pohvalil. Avtor v *Slovenskem narodu* mu v članku očita, da je dal v časopis pohvalo natisniti tako, kakor da jo je dobil le on in nihče drug in naredil reklamo za svoj »ego«.¹⁰⁵

Vesteneck je istega leta dobil še cesarsko priznanje, ki ga je bil najbrž zelo vesel. Zaradi pospeševanja mobilizacije ob zasedbi Bosne in Hercegovine v preteklem letu ter podpore in oskrbovanja ranjencev, je bilo njemu, ljubljanskemu okrajnemu glavarju Wurzbachu in drugim podeljeno najvišje cesarjevo priznanje.¹⁰⁶

Imenovanje Andreja Winklerja za deželnega predsednika Kranjske in začetek konca Vesteneckovega glavarstva v Litiji

Po razpustitvi državnega zbora na Dunaju maja 1879 so bile razpisane volitve poslancev, ki so bile izvedene v kmetskih občinah 24. junija, v mestih in trgih pa 30. junija.¹⁰⁷

Ljubljanski volilni odbor je že v začetku dobival pritožbe zaradi izvedbe volitev, zlasti iz litijskega okraja. Zaradi tega je moral objaviti naznanilo, »da po čl. 28 postave od 2. aprila 1873 okrajni glavarji določujejo dan in uro volitve volilnih mož, kraj in sobo, kje se ima volitev vršiti, določujejo župani«.¹⁰⁸

Karel Klun, ki je kandidiral v skupini kmečkih občin Ljubljana–Litija–Ribnica, je bil izvoljen enoglasno, na volišču v Litiji pa je prejel 78 glasov.¹⁰⁹

¹⁰³ *Slovenec*, 8. 10. 1878.

¹⁰⁴ *Slovenec*, 15. 10. 1878.

¹⁰⁵ *Slovenski narod*, 1. 2. 1879.

¹⁰⁶ *Slovenski narod*, 11. 6. 1879.

¹⁰⁷ *Slovenski narod*, 27. 5. 1879.

¹⁰⁸ *Slovenec*, 14. 6. 1879.

¹⁰⁹ *Slovenski narod*, 25. 6. 1879.

¹⁰¹ *Slovenec*, 1. 10. 1878.

¹⁰² *Slovenec*, 1. 10. 1878.

Nad izidom volitev je bil slovenski tabor navdušen, saj so zmagali v vseh kmečkih občinah. Zmago so proslavili z večerno veselico. Pred plosopjem ljubljanskega okrajnega glavarstva je dr. Bleiweis pozdravil volivce, v ljubljanski čitalnici pa se jim je zahvalil tudi Klun in obrazložil, kako bo skrbel za blagor v državnem zboru.¹¹⁰

V *Slovenecu* je bil 26. avgusta 1879 objavljen članek, ki je kritiziral volilni red na Kranjskem ter predlagal popravke volilnega sistema, da bi postal bolj pravičen. Po novem predlogu bi moral biti trg Litija s 400 prebivalci vključen med mesta skupaj s kraji, kot so Cerknica, Vipava, Železniki, Kropa, Mengeš, Planina, Senožeče, Sodražica, Mokronog, Žužemberk in Radeče. Vsa mesta bi bila razdeljena v 3 skupine s približno 19.000 prebivalci, ki bi v državni zbor volile vsaka po enega poslanca. Za deželni zbor pa naj bi bil en poslanec na skupino mest s 7350 meščani. Litija bi tako nastopala v drugi skupini skupaj s Kamnikom, Škofjo Loko, Mengšem in Vrhniko.¹¹¹

Kljub ne najbolj ugodnemu vremenu se je okoli 100 pevcev ljubljanske čitalnice ter narodnjakov iz drugih krajev udeležilo izleta v Litijo ter na grad Bogenšperk. Ko so prišli z vlakom v Litijo, jih je doletel veličasten sprejem. Pokali so možnarji, čakala jih je deputacija litijskih tržanov na čelu z županom Koblarjem in notarjem Svetcem. Slednji jih je tudi nagovoril, deklica v belem krilu jim je na zastavo pripela venec v narodnih barvah. Pred mostom onkraj Save so jim postavili slavolok, ves trg je bil v narodnih zastavah, največje pa naj bi plapolale s cerkvenega zvonika in hiše Luke Svetca. Po zajtrku v Koblarjevi gostilni in maši, pri kateri je zbor čitalnice tudi pel, so odšli v Šmartno, kjer so se srečali s profesorjem Jernejem Brezovarjem, ki je v Rusiji deloval na področju šolstva in dobil zato tudi odlikovanje. Sledil je izlet na Bogenšperk, slavje pa je nato nekoliko pokvaril dež. Zanimivo je, da so se okrajni glavar Vesteneck in nekateri uradniki umaknili njim neljubi in neprijetni slovenski narodni veselici.¹¹² Sicer pa, kot je poročal *Slovenski narod*, »jih ni nihče pogrešal« in »Litija in okolica je pokazala svoj narodni značaj«.¹¹³

Od leta 1879, ko so nemški liberalci izgubili večino v državnem zboru, je bil ministrski predsednik konservativni Eduard Taaffe. Slednji je vladal tako, da je poskušal s koncesijami nenemškemu narodom ublažiti nacionalna nasprotja. To je pomenilo, da je nemški pritisk na dežele, kot je bila Kranjska, popustil, slovenski vpliv v deželi se je večal, nemški pa padal. V obdobju Taaffejeve vlade (1879–93) so Slovenci dosegli precej, kar se je ka-

zalo tudi v tem, da je dunajska vlada priznala Kranjsko za slovensko deželo. Pomemben mejnik za razvoj na Kranjskem pa je bilo tudi imenovanje Slovenca Andreja Winklerja za deželnega predsednika Kranjske, ki je opravljal funkcijo med letoma 1880 in 1892. Čas njegovega uradovanja je bil zaznamovan s povečevanjem slovenskega uradništva in posledično zmanjševanjem nemškega (od leta 1883 so bili na položaje okrajnih glavarjev imenovani samo še Slovenci) ter povečane veljave slovenščine kot uradnega jezika.¹¹⁴

Zaradi nove politike v deželi, ki je bila sedaj nenaklonjena nemškemu taboru, je postal Winkler ustavovercem simbol slovenizacije Kranjske in zato nepriljubljena oseba, s katero so obračunavali v javnem življenju. To obdobje je pomenilo zaton ustavovernega društva na Kranjskem in njegovo preobrazbo iz stranke v nemško narodno skupnost.¹¹⁵

Po sklepu nemške večine v deželnem odboru je okrajni glavar Vesteneck zahteval, s podporo »njegovega« adjutanta »višenjskega« barona Tauffererja, uvedbo nemščine na trirazredni šoli v Litiji. Zaradi tega je nastal hud spor v okrajnem šolskem svetu v

Kranjski deželni predsednik baron Andrej Winkler (zasebna last).

110 *Slovenec*, 26. 6. 1879.

111 *Slovenec*, 26. 8. 1879.

112 *Slovenec*, 12. 8. 1879.

113 *Slovenski narod*, 13. 8. 1879.

114 Vodopivec, *Od Poblinove slovnice*, str. 104–105.

115 Matič, *Nemci v Ljubljani 1861–1918*, str. 231–232.

Litiji. *Slovenski narod*, ki je objavil članek, se je spraševal, »kako dolgo bodo še Vestenecki terorizirali in agitirali na Kranjskem« in »ali res smejo proti ustavi in paragrafu 19. početi, kar se jim ljubi«. Skliceval se je tudi na besede ministrskega predsednika Taafeja, ki je rekel: »Slovani se ne smejo ob steno pritiskati!«, zato časnik pravi, da se Vesteneck »protivi celemu ministrstvu in v svojej slepej strasti seje povsod razdor in nemir!«. ¹¹⁶

Maja 1880 je bil Vesteneck na volitvah v veleposestniški kuriji ponovno izvoljen v kranjski deželni zbor. Ker je leto pred tem odstopil s tega mesta, naj bi bil to dokaz, »kako zelo je nemštvo v nevarnosti«. Poleg tega naj novi ministrski predsednik Taafe ne bi želel kandidatur političnih uradnikov (kot je bil npr. Vesteneck). Kljub temu da je bil Vesteneck na slabem glasu zaradi volitev v trgovinsko zbornico in pri Slovencih osovražena oseba, so ga veleposestniki izvolili, tudi s pomočjo barona Jožefa Schwegla. ¹¹⁷

Kot demonstracijo proti nemškim občinam, ki so Taafeju izkazovale nezaupnico, pa so mu nasprotno slovenske podeljevale naziv častnega občana, prav tako deželnemu predsedniku Winklerju. Kot prve so jima to čast izkazale občine Črnomelj, Cerknica, Litija in Kamnik. ¹¹⁸

Ko se je Vesteneck vrnil iz Ljubljane, kjer je na seji deželnega zbora zaradi slabega stanja policije ter nesnage v Litiji napadal litijski občinski odbor ter ob tem izrekel še nekaj opazk na račun poslancev Pfeiferja, Svetca in Ota Detele, so mu v Litiji pripravili ovacije. ¹¹⁹ V »nemško-židovskih dunajskih listih« (kot pravi avtor članka v *Slovenskem narod*) je pisalo: »Ustavovrnemu deželnemu poslancu okrajnemu glavarju v. Vestenecku se je v priznanje njegovega neustrašljivega postopanja v deželnem zboru pripravila ob njegovi vrnitvi v Litijo velikanska ovacija, katere se je prebivalstvo velikansko udeleževalo«. Napravila mu jo je godba rudokopnega društva, na čelu katerega je bil »prusijanski privandranec« Friedrich Werhan. Godba je okrajnemu glavarju v čast zaigrala nemško pesem »Die Wacht am Rhein«, ki sta jo oba tudi rada zapela. V Litiji naj bi prebivalci zvedeli o vsem šele potem, ko je godba odkorakala od Vesteneckovega stanovanja skozi Litijo. *Slovenski narod* je članek zaključil: »Da bi pa mi pošteni in resnicoljubni Litijčanje slavili prihod in 'zasluge' takega moža kakor je Fränzl, ki je s ciničnim veseljem sramotil litijsko občino javno v deželnem zboru, moža katerega črtimo iz dna svoje duše, to more trditi in verjeti samo kak ljubljanski kazinar ali dunajski jud«. ¹²⁰

Ko »hudobni nemškutarji« v Ljubljani zaradi novih okoliščin niso več mogli dosegati svojih ciljev, so svoje sile usmerili v blatenje kranjskega deželnega predsednika Winklerja. V »škandaloznem listu dunajskih judov«, kakor ga imenuje *Slovenec*, so izhajali članki polni hudobe, izmišljotin in osebnega sovraštva z namenom prikazati Winklerja »kot preganjalca nemščine na Kranjskem«. ¹²¹

Rojstni dan cesarja Franca Jožefa so praznovali tudi v Litiji. V čast njegove petdesetletnice so na hišah 22. avgusta ob osmih zvečer postavili luči, naredili so veliko transparentov, pred oknom hiše Luke Svetca pa je visel velik orel s cesarjevo podobo v sredini. Podobno so bile okrašene še stavbe okrajnega glavarstva in sodišča, povsod pa so vihrale zastave. ¹²²

Nemška stran je pripravila svojo proslavo na strelišču, ki pa se je Slovenci niso udeležili, ker je »preveč dišala po prusaštvo«. ¹²³

Tisti dan je Vesteneck povabil ljubljanske »nemčurske« strelce oz. »liedertaflerje«, ki pa naj ne bi prišli praznovati le cesarjevega rojstnega dne. Sprejeli so jih z godbo, po poročanju *Slovenskega naroda* pa je bilo izmed vseh zastav v Litiji le šest narodnjaških. Dodaja še, da »bi mislil človek, da Litija nij na Slovenskem, marveč na Pruskem«. Ob osmi uri zvečer so strelci v spremstvu godbe odšli v trg, igrali pa naj bi vse, razen tistega, kar bi morali – cesarsko himno, kar so storili šele pozneje pri poslopju okrajnega glavarstva, ko je to od njih zahteval neki narodni uradnik. To družbo je stražilo enajst žandarjev, med njo pa je bil tudi »višnjegorski Ciceron«, učitelj Škrbinec, »kateri ljubi vse, kar ni slovensko«. ¹²⁴

Deželni vladni svetovalec grof Gustav Chorinsky, ki je preiskoval pritožbe faranov Svete gore, je po obisku kraja 24. avgusta proti Vestenecku in okrajnemu šolskemu svetu sprožil disciplinsko preiskavo, ker naj bi prebivalce silila, da svoje otroke pošiljajo v bolj oddaljeno šentlambersko šolo. ¹²⁵

V članku, ki je bil objavljen v *Slovencu* 6. novembra 1880, je pisalo, kako so se do sodnijskega adjunkta obnašali nemškutarji v Litiji. Na neki veselici so rudarski uradniki »po rodu in mišljenji prusaki« peli pesem »Die Wacht am Rhein«. Sodnijski adjunkt jim je oporekal, češ da »smo v Avstriji in ne kje na Pruskem«. Za svoje dejanje je bil adjunkt kot »slovenski rovar« ovaden deželni sodniji, kjer je deželni sodnik Čuber proti njemu začel disciplinsko preiskavo ter ga izpraševal, ali res raje govori po slovensko kot po nemško. ¹²⁶

116 *Slovenski narod*, 1. 1. 1880.

117 *Slovenski narod*, 26. 5. 1880.

118 *Slovenec*, 10. 6. 1880.

119 *Slovenec*, 15. 7. 1880.

120 *Slovenski narod*, 20. 7. 1880.

121 *Slovenec*, 17. 8. 1880.

122 *Slovenski narod*, 27. 8. 1880.

123 *Slovenec*, 26. 8. 1880.

124 *Slovenski narod*, 4. 9. 1880.

125 *Slovenski narod*, 2. 9. 1880.

126 *Slovenec*, 6. 11. 1880.

Ko je bil 26. julija 1880 odlikovan šentviški kirurg Lukan, se je ob njegovem odlikovanju zgodilo, da je na slovesnosti, kjer je bilo zbranih veliko ljudi, Vesteneck odlikovanca nagovoril le v nemščini. Nad dejstvom je polemiziral avtor v članku v *Slovenskem narodu*, kjer je zapisal, da nekateri župani nemško ne razumejo. Nadaljeval je, da so ob pojedini »nemčurski privrženci in klečeplazi« napivali le Vestenecku, narodnjaki pa takrat niso dvigali čaš. Na vsako napitnico je zaigrala tudi litijska godba, vendar ne »Die Wacht am Rhein«, temveč cesarsko himno. Nekdo izmed narodnjakov je izrekel hvalo deželnemu predsedniku Winklerju in v svojem govoru omenil, da je cesar Slovincem »milost skazal«, ko je postavil Winklerja, »sonarodnjaka, ki bo rešil Slovence krivic, ki so se jim godile na Kranjskem«. Z narodnjaške strani je doživel navdušene klice »živio«, z nemške pa tišino. Prav tako ni bil deležen časti cesarske himne, kakor so to večkrat naredili Vestenecku, »kakor da je on bolj pomembna oseba«. ¹²⁷

V *Slovincu* je 23. oktobra 1880 župnik Anton Trepal iz kraja Kopanje objavil pismo in odgovor okrajnega glavarja Vestenecka glede uradnega dopisovanja v slovenskem jeziku, ko mu je poslal farne zapisnike oz. matrike. Takrat se je namreč v skladu z 19. členom temeljnega državnega zakona o splošnih pravicah državljanov po deželnih uradih začela širiti slovenščina. Vesteneck je namreč odgovoril, da duhovniki vodijo matrike kot državni organi, katerih delovni jezik v notranjem prometu je le nemški. Temu je Trepal oporekal z argumenti, da duhovnik ni državni uradnik ter da tudi v drugih predelih Avstro-Ogrske npr. v Istri, na Primorskem ali Hrvaškem delujejo duhovniki in uradniki, ki sploh ne znajo nemško ter uradujejo v maternem jeziku. V *Slovincu* pa je bilo objavljeno mnenje, da je vprašanje o jeziku, v katerem se sestavljajo zapisniki, zgolj notranjecerkveno vprašanje in se države ne tiče. ¹²⁸

V začetku leta 1880 je cestnemu odboru v Litiji, ki je bil izvoljen leta 1876 oz. 1877, potekel mandat, vendar so se volitve novega odbora izvedle šele konec leta, najverjetneje zaradi Vesteneckove preračunljivosti. Ta je 10. novembra pohitel in izdal razglas, da bodo volitve novega cestnega odbora potekale 12. novembra ob dveh popoldne. Županom, bolj naklonjenim Vestenecku, naj bi se sporočilo, naj pridejo s svetovalci, narodnim pa, da je povabljen samo župan. K narodno bolj zavednima županoma, kolovraškemu, ki naj ne bi dobil niti vabila na volitve, in polšniškemu, je bil poslan »davkarski eksekutor« z žandarjem, ki jima je rekel, da morata na dan volitev z njimi rubiti zaostale davke. Na ugovarjanje, da morata na volitve, sta dobila odgovor, da sta nujno potrebna pri rubljenju ter da bodo v

Litiji že opravili svoje brez njiju. Zaradi tega se je grof Anton Pace pritožil pri deželni vladi v Ljubljani, ki je poslala grofa Chorinskega kot vladnega komisarja opazovat volitve. Na volitvah se je zbralo 43 volivcev, ker so tudi narodni župani pripeljali svetovalce. Vesteneck je govoril o velikih stroških, ki jih je prejšnji odbor naredil občinam, ker so morale plačevati 15% »prikład« za cestne potrebe. Temu je ugovarjal grof Pace, češ da so občine plačevale le 10%. Volitve so potekale burno in zbegano, rezultat pa je bil, da je Vesteneck dobil 30 glasov, ostali pa manj kot polovico. Proti izidu volitev se je nato postavil Luka Svetec, ki je od vladnega komisarja zahteval razglasitev nezakonitosti volitev na podlagi številnih nepravilnosti. Očital je, da kolovraški župan ni bil vabljen in bi njegovi trije glasovi lahko bistveno vplivali na izid volitev ter da so nekateri imeli več glasov, kot jim je dejansko pripadlo. Chorinsky je Svetčevi zahtevi ugodil, nove volitve pa so bile napovedane za 19. novembra. Med tem časom je bila opravljena velika agitacija, na dan volitev se je zbralo 53 volivcev. Takrat so bili izvoljeni Vesteneck, njegovi trije podporniki, kandrški župan Obreza, trboveljski župan Selan in kresniški župan Spunt, poleg njih pa še Janez Jeretin, litijski župan Alojzij Koblar in grof Pace. Enega pooblaščenca je izvolil še deželni odbor, glede drugega, ki ga izvoli največji davkoplačevalec, pa se je zapletlo, ker je v preteklosti pravica pripadla knezu Windisch-Gratzu, zanj pa se je tistega leta zavzemal zagorski rudnik. Vesteneck je imel izjemno željo postati načelnik cestnega odbora, *Slovenec* pa je izražal bojazn, da se bo to tudi zares zgodilo. Avtorja je v članku skrbelo, da bi s tem, ko bi imel nakopičene funkcije, zaostajali njegovi osnovni uradniški posli okrajnega glavarja. Pri tem še dodaja, da če bi se kljub temu lahko pri okrajnem glavarstvu tako shajalo, potem je to dokaz, da je zaposlenih preveč uradnikov, ki so davkoplačevalcem le strošek. ¹²⁹

V *Slovincu* je bila 23. decembra 1880 objavljena novica, da je deželna vlada razpustila litijski cestni odbor. Avtor je članek zaključil: »Upamo, da se bodo nove volitve vršile svobodno in da bo skoraj konec pritiska, ki si ga dovoljuje litijski okrajni glavar«. ¹³⁰

Afera »pobijanja oken v Litiji« in Vesteneckovo slovo

Leto 1881 se je v litijskem okraju začelo z Vesteneckovim nasprotovanjem narodnim popisovalcem pri popisu prebivalcev leta 1881. Namesto teh je kot komisarje pri štetju ljudstva imenoval davčne uradnike in »tajkrajnerja« Hanfa iz Hudega, za katere je bil prepričan, da so bolj zanesljivi. ¹³¹

¹²⁷ *Slovenski narod*, 11. 8. 1880.

¹²⁸ *Slovenec*, 23. 10. in 9. 11. 1880.

¹²⁹ *Slovenec*, 27. 11. 1880.

¹³⁰ *Slovenec*, 23. 12. 1880.

¹³¹ *Slovenski narod*, 13. 1. 1881.

Dogodek, ki se je zgodil v noči med 6. in 7. februarjem 1881, pa je naznanil konec Vesteneckove funkcije okrajnega glavarja v Litiji in boljše čase za tamkajšnje Slovence.

Na deželno predsedstvo je pritožbo, podprto s pričami, vložil litijski župan Koblar. Objavljena je bila v časopisih *Vaterland* in *Tribüne*. Tam so Vestenecku očitali, da je na čelu pijane družbe s še dvema drugima uradnikoma in vodjo žandarmerijske postaje ter nekaj rudniškimi uradniki »bombardiral s kamenjem in kepami neko hišo v Litiji, v kateri stanuje okrajni komisar Delkot«. Razbili naj bi 24 stekel in naredili za 7 goldinarjev škode. Zaradi razgrajanja z »bombardiranjem« ob 11. ponoči so zbudili litijske tržane, kar se ne spodobi za ljudi, ki so dolžni čuvati javni red in mir in je to vredno zgražanja. *Slovenec* je ob tem dogodku poročal, da je to hud udarec za »nemškutarijo« na Kranjskem in ustavoverno politiko, kar ni edini Vesteneckov greh. Navaja še, da mu je poslanec Svetec v preteklosti že očital, da ni dorasel službi okrajnega glavarja. Zdaj pa, da si je, ko je mera pregreh polna, »litijski paša sam vrat zavil in nihče ga ne more več rešiti, če je prav ministra Konrada zet«. Sprožena je bila tudi preiskava, in vse je bilo v pričakovanju, da jo bo deželna vlada začela in krivce kaznovala po zakonu.¹³²

Na pisanje se je Vesteneck odzval v dunajskem časopisu *Politische Correspondenz*, zanikal svojo udeležbo ter drugih uradnikov pri razbijanju oken v Litiji in žugal, da bo tožil litijskega župana.¹³³ V časopisu *Laibacher Wochenblatt* pa je Vesteneck predstavil svojo različico dogodkov. Po njej naj bi se v nedeljo 6. februarja 1881 pri skupni večerji v Ravniharjevi gostilni v Šmartnu pri Litiji zbrali okrajni glavar Vesteneck, okrajni komisar Gustav Delkot, okrajni zdravnik dr. Pavlič, rudniški vodja Werhan, rudniški inženir Werhan mlajši, nadplavžar Unger, davkar Rudolf Rotter, davkarski kontrolor Karl Moschner in postajni načelnik Jože Babnik, poštar Treo in »vahtmajster« Karl Wagner. Pavliča so kmalu poklicali k nekemu bolniku, Delkot, ki je bil prejšnji dan v Ljubljani na plesu, je prav tako želel oditi, vendar mu to Werhan ni dovolil in naj bi mu za šalo žugal, da mu bo razbil okna na hiši, če odide domov. Delkot naj bi mu zato dovolil, da mu razbije okna, zato ga je spustil domov. Družčina se je odpravila domov v treh vozovih. Prvi ter drugi, v katerem je bil Vesteneck, sta se odpeljala domov, tretji, v katerem je bil Werhan, pa se je ustavil pred Delkotovim stanovanjem. Werhan mu je nato, z domnevnim Delkotovim privoljenjem, s kepami razbil sedem zunanjih in šest notranjih stekel njegovega pritličnega stanovanja ter odšel. Vahtmajster Wagner, ki je prišel pogledat, kaj se dogaja in je

spoznal bežečega Werhanovega sina, je naslednji dan zjutraj k Delkotu v poizvedovanje poslal žandarja ter se z njim pogovoril o dogodkih. Potem ko je bil Wagner zadovoljen z razlago o razbijanju oken za šalo in ker naj ne bi bilo nobenega hrupa, je o dejanju poročal okrajnemu glavarju, ni pa naznanil dogodkov sodišču. Delkot pa je poleg tega tudi izjavil, da mu je dejanje Werhan takoj priznal in mu plačal odškodnino za okna in steklo, ki jih je razbil z njegovim privoljenjem, zaradi česar naj dejanje ne bi bilo kaznivo.¹³⁴

Vesteneck naj bi po dopisu iz Litije, ki je bil objavljen v *Slovenskem narodu*, poskušal nekatere priče pregovoriti, da bi molčale ali krivo pričale, zato je litijski župan prijavil sodišču domnevno kaznivo dejanje.¹³⁵ Da bi z razbijanjem šip svojega stanovanja sredi zime Delkot soglašal, se je avtorjem člankov v slovenskih časopisih zdelo malo verjetno, saj noben razumen človek ne bi želel, da spi na mrazu. Okrajno sodišče v Ljubljani je kazenski postopek v začetku marca 1881 ustavilo z ugotovitvijo, da gre za šalo, zato je tudi manjkal »hudobni namen« oz. naklep.¹³⁶

Ker je litijski župan Koblar obdolžil tudi Wagnerja, da se je udeležil razbijanja oken, ga je slednji tožil in zadeva je prišla na ljubljansko sodišče.

Na obravnavi tožbe litijskega vahtmajstra in Vesteneckovega iskrenega prijatelja Karla Wagnerja proti litijskemu županu Alojziju Koblarju zaradi »razžaljenja časti« na ljubljanskem okrajnem sodišču je bil Koblar spoznan za nekrivega in oproščen. Wagnerja je zastopal namestnik državnega pravnikar Mühleisen, Koblarja pa Luka Svetec ter zagovornik Alfonz Mosche. Wagner je Koblarja tožil zato, ker ga je ta v svoji objavi deželnemu predsedstvu o dogodkih v Litiji baje neupravičeno obtožil razbijanja oken ter da je bil tisti večer popolnoma pijan. Koblar je dejanje prijavil deželnemu predsedstvu v Ljubljani, ker tega ni mogel storiti v Litiji, saj so bile vpletene osebe, ki bi jim moral dejanje prijaviti. Svetec je ugovarjal, da primera ne bi bilo smiselno obravnavati, dokler se ne opravi preiskava o krivi izpovedbi prič, toda sodnik je odredil zaslišanje prič. Priče Josip Razpotnik, Kobivšek, Edmund Planinšek, Janez Simončič in posestnik Knaflič so potrdile navedbe Koblarja. Priča Jožefa Lavrenčič je povedala, da ni želela obremeniti Wagnerja in Vestenecka zaradi njihovih položajev, priča Martin Hacin pa je zanikal Vesteneckovo prisotnost pri razbijanju oken. Mosche je v zaključnem govoru poudaril, da bi bil absurd, če bi se moral župan zaradi opravljanja dolžnosti, to je prijave kaljenja javnega reda in miru, zagovarjati na sodišču. Sodnik je na koncu sprejel razlago, da je Koblar opravljal svojo dolžnost in

¹³² *Slovenec*, 15. 2. in 17. 2. 1881.

¹³³ *Slovenec*, 19. 2. 1881.

¹³⁴ *Slovenski narod*, 22. 2. 1881.

¹³⁵ *Slovenski narod*, 22. 2. 1881.

¹³⁶ *Slovenski narod*, 9. 3. 1881.

prijavil nered. Ker je tožnik priznal, da ni imel nobenega slabega namena, je Koblarja oprostil ter Wagnerju naložil stroške postopka. Kljub temu je Wagner napovedal pritožbo na deželno sodišče.¹³⁷

V Litiji naj bi Vestenecku v prid zbirali podpise za peticijo, da »*oknopobijanje*« ni nič hudega, saj je Vesteneck dober gospod. Podpisa sta zbirala dva človeka. Prvi je bil Wakonigg, kramar in dvojni krčmar v Litiji, ki mu je Vesteneck dovolil odpreti dve krčmi brez županovega privoljenja ter mu podelil še druge krčmarske predpravice, zaradi česar je moral župan vložiti pritožbo pri deželni vladi. Drugi pa je bil po navedbah *Slovenskega naroda* »*neki narobe-svet s pridevkom Lipek, ki je s celim trgov v kregu in iz samega kljubovanja nemškutar, če ravno nobene nemške besedice ne zna*«. Peticija je vsekakor bila zaman, saj so bili Vesteneckovi dnevi v Litiji končani.¹³⁸

V kočevsko-ribniškem okraju se je razširila novica, ki je bila objavljena tudi v časopisih, da bo Vesteneck prišel tja za okrajnega glavarja. V *Slovenskem narodu* je ob tej priliki avtor članka zapisal: »*Kaj smo zagrešili, da bi nas hoteli z Vesteneckom kaznovati? Za božjo voljo prosimo slavno deželno vlado, naj nam tega ne stori! Kogarkoli naj nam pošlje le z gospodom Vesteneckom naj nam prizanese! Le tega ne!*«. ¹³⁹

Na srečo tamkajšnjih prebivalcev ter dolgoletnih želja Slovencev pa so govornice izkazale za neresnične, saj so prišle z Dunaja novice »iz zanesljivih virov«, da nihče ne misli na to, da bi Vestenecka pustili na Kranjskem.¹⁴⁰

Zaradi vseh preteklih nedostojnih Vesteneckovih izgovorov in izbruhov nebrzdane narave ga po Vošnjaku niti sorodstvene vezi s Conradom, ki je bil minister na Dunaju, niso mogle ohraniti na Kranjskem.¹⁴¹

Medtem pa je Vesteneck zaradi žaljenja časti tožil dunajska časnika *Tribüne* in *Vaterland*, ker sta ga obdolžila, da naj bi se udeležil razbijanja oken. *Tribüne* je zapisal, da jih veseli, da jim daje okrajni glavar priliko pojasniti svoje delovanje na dunajskem sodišču ter da se o teh aferah že predolgo govori, zato jih je treba prenesti iz Litije na Dunaj, kjer se bodo drugače cenile kot v njegovem okraju.¹⁴²

Na dan 3. aprila 1881 je bil Vesteneck uradno premeščen v Gradec, na njegovo mesto pa je prišel »narodni« okrajni glavar Matija Gril, bivši komisar v Mariboru. V *Slovenecu* je pisalo, da so bili Vesteneckovega odhoda Slovenci veseli, saj se je »odli-

koval« kot nasprotnik slovenskega naroda, vendar pa mu zaradi njegovih zvez na visokih položajih ni bilo lahko priti do živega. Rešiti se ga je že zaman prizadeval prejšnji deželni predsednik Kalina. Ljudstvo je poslancem pošiljalo prošnje, da bi zamenjali Vestenecka, kar se je končno tudi zgodilo.¹⁴³

Časopis *Laibacher Wochenblatt* je 9. aprila pisal, da je to dejstvo huda, vendar ne nepričakovana stvar, kajti slovenska stran je že dolgo imela cilj spraviti Vestenecka iz dežele. Afera pobijanja oken je za slovenski tabor prišla »*ravno ob pravem času*«, ko Vesteneck ni imel več zaščite na deželnem in državnem nivoju, saj bi bila njegova premostitev v obdobju ustavoverne vlade težko izvedljiva. To pove tudi citat iz prej omenjenega časopisa, ki pravi: »*V nekem drugem obdobju bi bili vsi ti poskusi neuspešni, zdaj pa je moral v 'eri trgovanja' pasti na ljubo maloštevilčnim fanatičnim nacionalnim kričacem. Njegova kariera je bila izvrstna in brezhibna, kar priznavajo tudi nacionalni časopisi...*«. ¹⁴⁴

Preden se je Vesteneck poslovil od položaja v Litiji, je poskrbel za nov škandal. V kavarni ljubljanske kazine sta 27. aprila 1881 pozno ponoči sedela in se pogovarjala adjunkt ljubljanski trgovec Bučar in sodniški praktikant Štefan Lapajne, ko je okoli dveh po polnoči prišla v kazino »*vesela*« družba. Bili so profesorji dr. Binder in Proft, Gartenauer in Adamek, finančni sekretar Feyrer in Vesteneck, ki se je s popivanjem po lokalih poslavljaj od funkcije v Litiji. Družba se je usedla k sosednji mizi in ker je slišala, da se človeka pogovarjata po slovensko, so ju zmerjali z besedami »*Sausprache*«, »*Bauernsprache*«, »*Hundsprache*«, »*Knechtensprache*«... itd., vendar sta se oba pogovarjala dalje.¹⁴⁵

Nato pa Vesteneck reče Lapajnetu »*Čemu zijate v mene?*«, na kar mu je ta odgovoril, da ne zija ter se je pogovarjal naprej z Bučarjem. Vesteneck ga je potem vprašal, ali ga pozna ter ve, kdo je, na kar mu je ta odgovoril, da ga pozna in se mu predstavil z imenom in funkcijo, Vesteneck pa je odgovoril: »*So ein Wicht*«, in dodal še, da bi se kot c. kr. uradnik sramoval govoriti v slovenskem jeziku. Na to mu je Lapajne odvrnil, da se on ne sramuje, vendar so stvari, ki bi se jih lahko človek bolj sramoval. Vesteneck pa mu je nato rekel, da se bo onečastil in mu pljunil v obraz, nakar mu je Lapajne rekel, da bo lahko to dejanje obžaloval.¹⁴⁶

Med Vesteneckom in njegovo družbo ter Lapajnetom in Bučarjem se je skoraj vnel fizični spopad. Ker slednja dva nista hotela zapustiti lokala, je to storil Vesteneck in njegova družba. Zaradi razalitve časti je Lapajne proti Vestenecku vložil

137 *Slovenski narod*, 16. 3. 1881.

138 *Slovenski narod*, 22. 3. 1881.

139 *Slovenski narod*, 24. 3. 1881.

140 *Slovenec*, 29. 3. 1881.

141 Vošnjak, *Spomini*, str. 316.

142 *Slovenec*, 31. 3. 1881.

143 *Slovenec*, 5. 4. 1881.

144 Matic, *Nemci v Ljubljani 1861–1918*, str. 224.

145 *Slovenski narod*, 30. 4. 1881.

146 *Slovenec*, 18. 6. 1881.

tožbo. Obravnava na sodišču je bila 14. junija, vendar na njej Vestenecka ni bilo, ker je bil v Gradcu, zato ga je zastopal odvetnik Schrey. Sodnik je Vestenecka spoznal za krivega razžaljenja časti in ga obsodil na 40 goldinarjev kazni ali 8 dni zapora. Zanimivo je, da je Vesteneck zaradi olajševalnih okoliščin dobil nižjo kazen, ki bi sicer bila od 3 do 6 mesecev zapora. Najbolj je pretehtalo, »ker ima obsojeni veliko c. kr. službo, kateri bi se z zaporom utegnili škoda goditi«. Prav tako je moral plačati tudi vse stroške postopka.¹⁴⁷

Vaterland se je odločil objaviti izjavo, baje ker se je zbal nemškoliberalnih porotnikov, v kateri je zanimal Vesteneckovo metanje kep v komisarjevo okno. Tudi litijski župan tega ni trdil, pač pa da je to storila družba, v kateri je bil Vesteneck. Tožba proti *Tribüne* pa je šla v nadaljnjo obravnavo. Pisec članka v *Slovenecu* je upal, da bo na sodišču Vesteneck sprevidel, »da so minuli tisti časi, ko je on zaradi svojih posebnih zvez v Ljubljani in na Dunaju vse premogel«.¹⁴⁸

V časopisu *Slovenski narod* je bil 1. maja objavljen članek o ljudeh iz okraja Stična, ki so se šli posloviti od odhajajočega Vestenecka. Omenjal je davkarja Lillegga, višenjska pedagoga Škrbinca in Högerja ter gabrskega učitelja Zajca, ki je vodil deputacijo treh Gabrovcev. Avtor članka je hudomušno dodal, »da jih bodo štirinajst dni hrbti boleli« zaradi priklanjanja.¹⁴⁹

Dopisnik *Neue Freie Presse* je v svojem časopisu 9. julija objavil, da bodo imele razmere na Kranjskem žalostne posledice, če se bodo nadaljevale. Obžaluje odhod okrajnega glavarja v Litiji Vestenecka, omenja možnost razpustitve deželnega zbora ter dodaja, da zahtevajo narodnjaki odstavitev še dveh okrajnih glavarjev, ki sta na strani »deutschkrajnarjev«. Vse to pa ni moglo preprečiti, da se ne bi ustanovil »krajni oddelek nemškega Schulvereina«, pravi dopisnik. Avtor članka v *Slovenecu*, ki je povzel poročanje *Neue Freie Presse*, pa je poudaril, da »odkadar Vestenecka ni več v Litiji, se od tam nič več ne sliši, in ljudje živijo tudi tam enomerno in vsakdanje kakor drugje«.¹⁵⁰

Sodišče v Ljubljani je Vestenecka, ki je medtem postal c. kr. okrajni glavar v Gradcu, spoznalo za krivega razžalitev časti praktikanta Lapajnetja in ga obsodilo na 10 goldinarjev kazni in 8 dni zapora.¹⁵¹

Ob Vesteneckovem slovesu je višenjski učitelj (v časopisu imenovan samo z inicialko H.) agitiral med učitelji litijskega okraja, naj dajo Vestenecku v spomin svoje fotografije. To naj bi bilo po navedbah pisca v *Slovenskem narodu* pritisk na učitelje, saj bi

tako Vesteneck videl, kateri so mu »zvesti« in kateri ne, kar bi se utegnilo učiteljem maščevati ob morebitnem prihodnjem imenovanju Vestenecka na visoke funkcije na ravni dežele Kranjske, če bi se ustavoverci vrnili na oblast.¹⁵²

Na seji državnega zbora na Dunaju 8. decembra 1881 je poslanec Heilsberg interpeliral vlado o vzrokih prestavitve Vestenecka kot okrajnega glavarja najprej iz Litije v Gradec, nato pa iz Gradca v Deutsch-Landsberg na Štajerskem.¹⁵³

Afera »pobijanja oken v Litiji« na dunajskem porotnem sodišču

Porotno sodišče na Dunaju je Vesteneckovo tožbo proti časopisu *Tribüne* obravnavalo od sredine januarja do prvega tedna februarja 1882, o zadevi pa je obširno in celo večkrat tedensko sproti pisal *Slovenski narod*. Kot bivši odgovorni urednik *Tribüne* je bil tožen Josef Haman, ki ga je zagovarjal dr. Josef Porzer, »jeden najdubovitejših dunajskih zagovornikov«, Vestenecka pa dr. Josef Kopp. Sodišču je predsedoval Eduard pl. Tannenhain. Hamanu je očital razžalitev časti, ker je objavil članke, da se je vitez Vesteneck udeležil »oknopobijanja« v Litiji ter da je bil predstavljen kot navaden pijanec. Kopp je predstavil vse dogajanje kot šalo med prijatelji in zavrnil, da bi bila družina pijana, hkrati pa diskvalificiral slovenske priče dogodka. Tako je Martina Hačina opisal, da je brezposeln in da ga je po dogodku zaposlil litijski župan, kočijaža in sina nočnega čuvaja pa označil za pijanca. Opomnil je tudi, da je bil litijski župan na drugi stopnji v tožbi proti Wagnerju obsojen na 60 goldinarjev kazni ter da so šli sovražniki okrajnega glavarja celo tako daleč, da so pričale, ki so pričale njemu v korist, obtožili krivega pričanja. Toženec Haman je izjavljal, da je nedolžen in zagotavljal objektivnost, da je objavil članke v dobri veri, saj pozna oba dopisnika, ki sta mu poslala članke, že dolgo let in sta zelo zanesljiva ter da je novica, da okrajni glavar pobija okna, redkost. Verjel pa je tudi poročilu litijskega župana Koblarja, ker naj bi bilo napisano kot akt uradnika in ne kot Vesteneckovega političnega nasprotnika.¹⁵⁴

Sodišče je zaslišalo Martina Hačina, slugo pri okrajnem glavarstvu Antona Sevčka, nočnega čuvaja Jožeta Razpotnika, Friderika Werhana, sestro litijskega krčmarja Josipino Lavrenčič, šefa litijske postaje Jožeta Babnika in Roberta Raunicherja, krčmarja in kočijaža enega izmed vozov, ki je peljal Vesteneckovo družbo. Vsem je bilo skupno pričevanje, da Vestenecka niso videli metati kep v šipe,

¹⁴⁷ *Slovenec*, 18. 6. 1881.

¹⁴⁸ *Slovenec*, 25. 6. 1881.

¹⁴⁹ *Slovenski narod*, 1. 5. 1881.

¹⁵⁰ *Slovenec*, 14. 6. 1881.

¹⁵¹ *Slovenski narod*, 15. 6. 1881.

¹⁵² *Slovenski narod*, 15. 6. 1881.

¹⁵³ *Slovenec*, 10. 12. 1881.

¹⁵⁴ *Slovenski narod*, 18. 1., 19. 1. in 20. 1. 1882.

niso pa mogli z gotovostjo zanikati, da je bil prisoten ob dogodku.¹⁵⁵

Pričali so tudi slovenska državna poslanca Poklukar in Josip Vošnjak ter deželni poslanec dr. Luka Svetec, ki so opisali Vestenecka in dokazovali, da je v preteklosti večkrat kršil zakone. Pripovedovali so tudi o njegovih vpletenostih v številne afe-re. Po Poklukarju je bil eden izmed takih dogodkov, ko je Vesteneck razdeljeval državne podpore in jo zavrnil prebivalcem Dovernika, ker niso volili po njegovih pričakovanjih in je nekatere ljudi prepozno pozval k volitvam, tako da jim je dejansko odrekel volilno pravico.¹⁵⁶

Svetec pa je omenjal, da je bil litijski župan večkrat žrtev Vesteneckove samovolje, saj se mu je ta maščeval, kadar se je le mogel npr., da je prepovedal uradnikom zahajati v županovo krčmo. V sporu pa sta bila tudi zaradi sestave zapisnikov volilnih mož, ker je želel Vesteneck vpisati take osebe, ki dejansko niso sodile vanj.¹⁵⁷

Ker je želel zagovornik Porzer dokazati nemoralnost Vestenecka in pokazati, da je sposoben storiti očitano mu dejanje, je zahteval, naj se prebere obsodba Vestenecka v primeru žaljenja Štefana Lapajneteta. Navedel je dokaz, da je Vesteneck »širil demoralizacijo«, ker je bil v intimnih odnosih z učiteljico, kar se naj ne bi spodobilo za okrajnega glavarja ter šolskega nadzornika. Neka priča je bila pripravljena povedati, da je Vesteneck ponoči skozi okno prilezel k učiteljici, ki je morala zaradi njegovega nadlegovanja celo zapustiti svoje stanovanje. Sodnik je na ugovarjanje dr. Koppa zavrnil zahtevo dr. Porzerja, ki je zaradi tega napovedal pritožbo ničnosti, ker ni mogel predložiti dokazov v korist svojemu klientu, sodišče pa je menilo, da to ni povezano z obravnavo. V Vesteneckovo korist je pričal dr. Schrey, ki je zanikal njegovo nezakonito ravnanje in povedal, da je Vesteneck »vedno bil predmet posebnega sovrastva nacionalno-klerikalne stranke na Kranjskem«, kar naj bi bila posledica tega, da je bil v deželnemu zboru sprejet zakon, ki je vzel šolo iz vpliva oz. pristojnosti nacionalno-klerikalnih krogov.¹⁵⁸

Obravnava se je končala v začetku februarja 1882, ko je 11 porotnikov od 12 potrdilo Hamanovo krivdo. Sodišče je tako razsodilo, da je Haman kriv razžalitve časti po vseh očitanih členih iz kazenskega zakonika ter ga obsodilo na 6 mesecev zapora ter na plačilo sodnih stroškov. Časopisu *Tribüne* so zasegli 100 goldinarjev od kavcije, spornih števil, kjer so bili objavljeni inkriminirani članki, pa niso zasegli, ker tega ni nihče predlagal.

Porzer se je pritožil ter zahteval ničnost sodbe. Na kasacijskem sodišču je bil glavni argument za ničnost nepravilno vodeni postopek sodnika, ki obravnave ni vodil tako, da bi to odgovarjalo zakonu in pravičnosti, saj bi porotniki prišli do drugačnega spoznanja, če bi se obravnava vodila po zakonih in bi lahko Porzer izvajal zelene dokaze. Hamanov odvetnik pa naj bi tudi večkrat dobival neupravičene ukore zaradi kritiziranja Vestenecka. Vitez Schmerling, ki je vodil obravnavo, je zavrnil pritožbo ničnosti in tako zaključil zadevo.¹⁵⁹

Litija po okrajnem glavarju Vestenecku

Vesteneckovega pajdaša Werhana so lastniki rudnika odslovili 29. junija. Tega so bili zelo veseli v slovenskem taboru, saj je Werhan predstavljal enega od stebrov germanstva v Litiji.¹⁶⁰ Namesto njega je kot vodja rudarnic in tovarn v rudnik prišel Rudolf Eichhälter, ki je postal častni občan. Po pisanju *Slovenskega naroda* je »mož vsega spoštovanja vreden« ter »pošten Nемеc in nam Slovencem v vsakem oziru pravičen«. ¹⁶¹

Poleti 9. julija so člani društva Sokol ponovno prišli na izlet v Litijo in Šmartno. Kakor ponavadi so bili sprejeti z velikim navdušenjem. Zanimivost v programu njihovega obiska je bila, da so si pogledali hišo, kjer so se »pobile tiste znane 'šipe', o katerih se zdaj samo toliko ve, da vitez Vesteneck – nij bil navzoč, ko so se pobijale!«. Na dan tega obiska je hotelo nekaj litijskih »nemškutarjev« organizirati svojo »kontra veselico«, vendar neuspešno. Zalomilo se jim je, ko so novega vodjo rudokopa Eichhälterja prosili za igranje godbe rudokopne družbe, vendar jih je ta hladno zavrnil z besedami: »Für solche Zwecke gebe ich die Werksmusik nicht her!«. Po mnenju pisca članka se po tem vidi, da so se razmere v Litiji izboljšale, zdaj ko ni več Werhana, ki je na grob način zastopal nemško kulturo v Litiji.¹⁶²

Časopis *Slovenski narod* je 12. oktobra 1882 poročal, da sta zapuščeni rudnik in fužina s svinčeno rudo oz. svincem v Litiji ponovno oživila. Pisal je, da tam zopet mrgoli delavcev, da se postavljajo novi plavži in peči ter da je trgovina živahna in naročila »mnogobrojna«. Pisal pa je še, da je v interesu litijske okolice, da bi blagostanje trajalo čim več časa.¹⁶³

Na seji kranjskega deželnega zbora 26. septembra 1882, ko je bilo na dnevnem redu financiranje neobligatornega pouka nemščine v slovenskih ljudskih šolah, je poslanca Svetca napadel poslanec dr. Schrey, češ da kot član okrajnega in krajevnega šolskega sveta ni uradno nastopil proti litijskemu uč-

¹⁵⁵ *Slovenski narod*, 23. 1. in 24. 1. 1882.

¹⁵⁶ *Slovenski narod*, 24. 1. 1882.

¹⁵⁷ *Slovenski narod*, 25. 1. 1882.

¹⁵⁸ *Slovenski narod*, 26. 1. in 28. 1. 1882.

¹⁵⁹ *Slovenski narod*, 9. 2. in 13. 6. 1882.

¹⁶⁰ *Slovenec*, 6. 7. 1882.

¹⁶¹ *Slovenski narod*, 10. 7. 1882.

¹⁶² *Slovenski narod*, 11. 7. 1882.

¹⁶³ *Slovenski narod*, 12. 10. 1882.

Razglednica Litije, odposlana leta 1908 (hrani Javni zavod za kulturo Litija).

telju, ki »je pozabil na svojo dolžnost, ker se nij brigal za pouk nemškega jezika v ljudskeji šoli litijskeje«. ¹⁶⁴

Šlo je namreč za primer, ko je učitelj izvedel naročilo deželnega odbora in deželnega šolskega sveta za nemški pouk tako, da so se za pouk prijavili le trije učenci, kar je bilo premalo za njegovo izvedbo. Ko je prišel v Litijo deželni nadzornik ljudskih šol Rajmund Pirker in ugotovil navedeno stanje, je učitelju rekel: »Tu boste precej videli kako se taka stvar napravi!« Nato je vprašal otroke »Otroci, kdo hoče nemški znati?« in vsi otroci so vstali iz klopi ter se prijavili, da se hočejo naučiti nemško. Pirker je povedal učitelju, da »tako se mora delati in učencev ne manjka«. Naročil je še, »da se ima natanko ravnati po ukazih kranjskega deželnega zbora in deželnega šolskega sveta, drugače ga bo moral prijaviti in prišel bode v disciplinarno preiskavo«. Navdušenje otrok pa je kmalu minilo, saj se je zgodil osip takoj po uvedbi pouka. Pozimi je bilo še nekaj učencev, poleti pa nobenega. ¹⁶⁵

Slovenec je 4. aprila 1882 objavil vest, povzeto po ruskem državnem vestniku iz 20. januarja 1882, da je ruski car Aleksander III. 8. januarja z redom sv. Stanislava II. stopnje odlikoval v Šmartnu pri Litiji rojenega Jerneja Brezovarja »za uzorno službovanje in posebne zasluge na učiteljskem polji«. To ni bilo njegovo prvo odlikovanje, saj je pred tem od ruskega vladike že prejel red sv. Ane. ¹⁶⁶

Marca in aprila 1882 je poslanec Klun v imenu številnih občin mdr. tudi Litije in Šmartna pri Litiji

oddal prošnjo dunajskemu državnemu zboru za enakopravnost slovenskega jezika na sodiščih in za ustanovitev višjega sodišča v Ljubljani. ¹⁶⁷

V mesecu juliju leta 1883 je avstrijski cesar Franc Jožef prišel na uradni obisk na Kranjsko, na poti v Ljubljano pa se je njegov vlak 11. julija ustavil tudi v Litiji. Ljudje so se oblekli prazniku primerno in so okrasili železniško postajo z zastavami, med drugim tudi z narodnimi trobojnicami. Ko je ob 4. uri in 11 minut cesarski vlak pripeljal v Litijo, ga je navdušeno pozdravilo zbrano občinstvo, med katerim so bili uradniki, duhovniki in šolska mladina iz Litije in Šmartna. Ko je cesar izstopil, so mu otroci zapeli cesarsko himno, litijski župan Alojzij Koblar pa je v krajšem govoru poudaril veselje in radost litijskega okraja in Kranjske zaradi njegovega prihoda. Zagotovil je trdno vdanost, zvestobo in zahvalo za »neštevilne dobrote« ter prosil Boga, da mu da veliko zdravja in ga še dolgo ohrani na prestolu. Cesar je nato Koblarja vprašal, ali je že dolgo župan in ali so v njegovi občini le kmečki ljudje itd., o različnih stvareh pa je spraševal tudi druge uradnike in du Schrey, češ da kot član okrajnega in krajevnega šolskega sveta ni uradno nastopil proti litijskemu učihovniku. Ob odhodu so cesarja navdušeno pozdravili z »živiočklici«, dopisnik iz Litije pa je še poročal o nepopisnem veselju slovenskega občinstva, saj »od najmlajšega šolskega otroka do sivolaslega starčka čuje se le govor o presvitem vladarji«. ¹⁶⁸

¹⁶⁴ *Slovenski narod*, 30. 9. 1882.

¹⁶⁵ *Slovenec*, 10. 10. 1882.

¹⁶⁶ *Slovenec*, 4. 4. 1882.

¹⁶⁷ *Slovenec*, 18. 3. in 22. 4. 1882.

¹⁶⁸ *Slovenski narod*, 12. 7. 1883.

Ko je *Slovenski narod* poročal o stanju uradovanja v slovenskem jeziku na Kranjskem, je ugotovil, da v deželi tri četrtine občin uraduje v slovenskem jeziku. Najbolj pohvalno piše o uradovanju v slovenščini v postojnskem in logaškem okraju na Notranjskem za razliko od kamniškega, kranjskega in radovljiskega okraja na Gorenjskem, kjer »*se hudo nemškutari*«. O ljubljanskemu okraju pa, da je dober, litijski se je »*zboljšal*«, čeprav je na Dolenjskem »*tu in tam še prav slabo*«. ¹⁶⁹

Na seji dunajskega državnega zbora 7. decembra 1883 je ministrski predsednik Eduard Taafe odgovoril na interpelacijo poslanca Heilsberga o premestitvi litijskega okrajnega glavarja Vestenecka. V odgovoru mu je povedal, da vprašanje posega v izvršilno vladno pravico in da mu ne bi bilo treba odgovarjati, vendar bo to vseeno storil. Zavrnil je navedbe interpelacije, da je bilo veliko premestitev in trdil, da jih je bilo dejansko malo. Hkrati pa je Taafe priznal, da zna biti premeščanje zelo občutljivo za prizadeto osebo. Vestenecku naj ne bi bilo prepovedano udeleževati se sej kranjskega deželnege zbora, poslanci pa vladi ne morejo preprečiti, da bi ravnala, ko se ji to zdi potrebno in tako je bilo tudi v Vesteneckovem primeru. V postopku naj se ne bi kršila nobena njegova pravica, tako da je obdržal svoje dostojanstvo, plačo in bil premeščen v drug, »*službenim koristim primernejši kraj*«. Ministrski predsednik je nazadnje poudaril še, da uradniki zase nikakor ne smejo zahtevati splošne svobode, »*ampak se morajo ravnati po tem, kar zahtevajo postava, pokorščina do vladne oblasti in namenom odgovorne vlade primerna delavnost*«. Po mišljenju ministrskega predsednika so ta načela tako pomembna, da pri njih ne sme popustiti nobena vlada. ¹⁷⁰

Zaključek

Obdobje ustavovrnihi litijskih okrajnih glavarjev med letoma 1868 in 1881 je bilo eno izmed najrazburljivejših med slovensko in nemško stranjo glede medsebojnih odnosov med prebivalstvom in organi okrajnega glavarstva. Načelo, po katerem bi morali biti slednji vljudni, ustrezljivi in bi morali upoštevati narodnostne razmere ter skrbeti za poslovanje v slovenščini, se ni izvajalo tako, kot bi se moralo. Ravnanja ustavovrnihi okrajnih glavarjev, ki so delovali avtoritarno, ščitili svoje dominantne položaje in utrjevali nemško kulturo, ter številne afere, so povzročili, da je v litijskem okraju slovenska stran sprejela njihova dejanja kot negativen pritisk glavarjev, ki jim vsiljujejo svojo voljo. Zaradi sporov, spopadov, afer, škandalov, šikaniranja in goljufij so časopisi o dogodkih iz litijskega okraja redno poročali. Vsa ta dejanja pa so bila v nasprotju

s smernicami, po katerih naj bi delovali okrajni glavarji, vendar je vladanje nemških liberalcev na Dunaju med letoma 1873 do 1879 omogočalo, da so kranjski ustavovrni glavarji imeli oporo na državnem nivoju. Če pogledamo, kakšni so bili odnosi okrajnih glavarjev do prebivalcev litijskega okraja, ugotovimo, da so z izjemo glavarja Pajka, z vsakim naslednjim glavarjem šli na slabše. Obdobje okrajnega glavarja Auersperga je bilo zaznamovano z incidentom na Jančah in v Vevčah, obdobje glavarja Schönwetterja pa z vsiljevanjem nemške kulture in pritiski na slovenske narodnjake in cerkev. Največji pečat v litijskem okraju pa je naredilo načelovanje okrajnega glavarja Vestenecka. Funkcijo okrajnega glavarja je opravljal šest let, hkrati pa je bil tudi deželni poslanec. Kombinacija njegovega karakterja, nebrzdane in nepopustljive narave v kombinaciji s položaji, ki jih je zasedal, je povzročila nenehne spore, škandale in afere. Poleg slovenskih narodnjakov in političnih nasprotnikov so vsiljevanje Vesteneckove volje občutili še duhovniki, litijski župan Koblar, v sebi ugodne odločitve pa je silil še okrajni šolski svet in okrajni cestni odbor. Obdobje ustavovrnihi glavarjev oz. Vestenecka pa se je izteklo, ko je nemškoliberalna stranka prešla v opozicijo na državnem nivoju in je novi kranjski deželni predsednik Winkler poskrbel za pravi ustavni red v deželi in ni zapostavljal večinskega slovenskega prebivalstva. To je pomenilo, da so se morali ustavovrni funkcionarji, ki so temu nasprotovali, posloviti od položajev. To je doletelo tudi Vestenecka, in to ravno tedaj, ko se je ugotavljalo njegovo vpletenost v »*afero pobijanja oken v Litiji*«. Čeprav je po njegovih premestitvi v Litijo za okrajnega glavarja prišel Matija Gril, pa se razmere niso umirile še dve leti, kar je bilo po eni strani posledica dejstva, da je deželnemu zboru z ustavovrno večino, ki je še krojilo deželno politiko, mandat potekel šele leta 1883, po drugi strani pa zadeva ni potihnila zaradi Lapajnetove tožbe proti Vestenecku in Vesteneckove tožbe proti dunajskemu časopisu *Tribüne* zaradi razžalitve. Glede na vse konflikte, ki jih je Vesteneck generiral, ni nič presenetljivega, da je njegov proces proti časopisu *Tribüne* pozorno spremljalo slovensko časopisje. Po koncu ustavovrnega obdobja je število spornih zadev med nemškim in slovenskim taborom drastično upadlo. Ostal je le spor glede pouka nemškega jezika, ki je bil na deželni in ne na okrajni ravni. Časopis *Slovenski narod* je v takrat pisal, da so se razmere v litijskem okraju glede uradovanja v slovenščini izboljšale. Očitno so se odnosi med prebivalstvom in okrajnim glavarjem, ki je ugodil jezikovnim zahtevam, izboljšali in popravili do te mere, da se je začel uresničevati ideal, ko okrajno glavarstvo služi potrebam prebivalstva in ne obratno, kot je bilo to pod ustavovrnihi glavarji, ki so želeli oblikovati litijski okraj in prebivalstvo po lastnih vizijah.

¹⁶⁹ *Slovenski narod*, 26. 7. 1883.

¹⁷⁰ *Slovenec*, 10. 12. 1883.

VIRI IN LITERATURA

ČASOPISI

Laibacher Zeitung, 1869
Slovenec, 1873–1883
Slovenski narod, 1869–1883

LITERATURA

- Enciklopedija Slovenije*. 11. in 12. zvezek. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1997 in 1998.
- Matič, Dragan: *Nemci v Ljubljani 1861–1918*. Ljubljana : Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2002.
- Melik, Vasilij: *Slovinci 1848–1918: Razprave in članki*. Maribor : Založba Litera, 2002.
- Melik, Vasilij: *Volitve na Slovenskem 1861–1918*. Ljubljana : Slovenska matica, 1965.
- Pančur, Andrej: Razdor v narodnem gibanju. *Slovenska novejša zgodovina 1 : Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja 1848–1992* (ur. Jasna Fischer et al.). Ljubljana : Mladinska knjiga, 2005, str. 29–30.
- Pančur, Andrej: Uveljavitev slovenskega narodnega gibanja. *Slovenska novejša zgodovina 1. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja 1848–1992* (ur. Jasna Fischer et al.). Ljubljana : Mladinska knjiga, 2005, str. 28–29.
- Pančur, Andrej: Začetek ustavne dobe in oblikovanje slovenskega tabora. *Slovenska novejša zgodovina 1. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja 1848–1992* (ur. Jasna Fischer et al.). Ljubljana : Mladinska knjiga, 2005, str. 26–28.
- Šuklje, Fran: *Iz mojih spominov I. del*. Ljubljana : Slovenska matica, 1988.
- Vodopivec, Peter: *O gospodarskih in socialnih nazorih na Slovenskem v 19. stoletju*. Ljubljana : Institut za novejšo zgodovino, 2006.
- Vodopivec, Peter: *Od Pöhlinove slovnice do samostojne slovenske države: slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*. Ljubljana : Modrijan, 2006.
- Vošnjak, Josip: *Spomini*. Ljubljana : Slovenska matica, 1982.
- Žontar, Jože: Obnovitev okrajnih glavarstev na Kranjskem (1867). *Zgodovinski časopis*, 55, 2001, št. 3–4 (124), str. 437–454.

S U M M A R Y

The district administration of Litija in the period of constitutionalist governors according to newspapers between 1868 and 1881

After the fall of absolutism in 1859 the Habsburg Monarchy introduced a constitution that brought about novelties in the administrative and political field. The separation of judiciary from the administration led in 1868 to the establishment of districts across the crown provinces in the Austrian half of the Austro-Hungarian Monarchy which were placed under the rule of district governors, as well as to the formation and public appearance of political parties. Carniola saw the establishment of eleven districts, including a new one in Litija.

From its establishment to 1881, the district of Litija was run by governors from the German camp who used their position to enforce their will and prostrate the Slovenian national movement. That led to an inevitable conflict with the Slovenian population in the district. The district governors further strengthened their position in 1872, after the German liberals took over the government in Vienna and even more so in 1877, after they won the majority in the provincial diet of Carniola. The first major incident took place at Janče and Vevče during the days of the district governor Auersperg, when members of the German Turnverein triggered violent events that claimed lives among the Slovenes, yet the district governor saw to it that only the Slovenian side was brought to justice. The district governor Schönwetter, who came from (the then German town of) Celje used his position to further assert the German supremacy in Litija's district administration, which did not earn him much favour with the Slovenian population. He was succeeded by the district governor Janez Pajek, who was forced to retire a year later for having detected too many irregularities at the election in the Chamber of Commerce and Industry, which put him in the good books of the Slovenes but definitely not the Germans. The last in the series of constitutionalist district governors in Litija was Julius Fränzl von Vesteneck, whose six-year term left the strongest mark on the relations with the inhabitants of the Litija district. Due to his relentless attitude towards matters concerning the Slovenian inhabitants, imposition of the German language, pro-German stance, election fraud, numerous affairs and scandals, conflicts and retaliation against those who refused to bow, von Vesteneck

caused much tension between the Slovenes and the Germans, which was frequently reported by newspapers. He stood against the Church, stirred much indignation with the controversial election in the district school council, but the greatest uproar followed the election in the road committee, during which he did not spare any illegal infringement to push his way in. The fall of the German liberal government in Vienna also brought about political change in Carniola with the appointment of a Slovene, Andrej Winkler, as district president. During

his term, the Germans began to lose their positions to the Slovenes. The end of the constitutionalist era and von Vesteneck's rule over the district administration came with the »affair of smashing windows in Litija«, when von Vesteneck had allegedly took part in throwing snowballs into the house of the district commissary Delkot. Von Vesteneck's successor was a Slovene Matija Gril. During his term, the situation of the Slovenes gradually began to turn for the better.

Središče Šmartna pri Litiji na razglednici, odposlani leta 1917 (Brilej, Spomin na Litijo, str. 141).